III B-33.716

Biblioteca
Universităţii Iaşi

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY
0 000008 60247 BCU IAŞI

220/1921

I. GAVANESCUL

Noțiuni Elementare

DE

PSIHOLOGIE GENERALĂ

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

Intocmite pentru ȘCOLILE DE OFIȚERI conform DIRECTIVELOR Ministerului de Război (Inspectoratul tehnic al Infanteriei).

IAȘI
Institutul de Arte Grafice „Viața Romînească" S. A.
1921

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I. GAVANESCUL

REÎNREGISTRAT
- 7 APR. 1948
Biblioteca Universității Iași
220/1921

Noțiuni Elementare

DE

Psihologie și Pedagogie

PARTEA GENERALA

în

Psihologia și Pedagogia Militară

Intocmite pentru ȘCOLILE DE OFIȚERI conform DIRECTIVELOR Ministerului de Războiu (Inspectoratul tehnic al Infanteriei).

IAȘI
Inst. de Arte Grafice și Editură „Viața Romînească" S. A.—D. 24.
1921

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA I.

Psihologia generala

PRIMA CONFERINȚA

1. Determinarea fenomenelor sufletești. — Obiectul Psihologiei. — Sufletul. — Clasificarea fenomenelor sufletești. — Fenomenele de cunoaștere (intelectuale), fenomenele de simțire (afective, sentimentale), fenomenele de voință (voliționale). — Grade de conștiință. — Atenția.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII "A.I.CUZA" IAȘI

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII "I. AL. I."

Determinarea fenomenelor sufleteşti. — Obiectul psihologiei.

Care sunt faptele cu care se ocupă psihologia? Unde trebue să le căutăm? Unde le găsim?

Pentru studiul ştiinţelor naturale, ca să ne procurăm materialul de cunoaştere, trebue să căutăm împrejurul nostru, şi adesea, departe, pe câmpuri, prin păduri, pe munţi, pe la mare, în excursiuni depărtate, spre a culege animalele, plantele, mineralele de studiat. Cînd studiem istoria literaturei avem nevoe de cărţile autorilor, de o bibliotecă întreagă. Pentru căutarea materialului psihologiei nu trebue alergături depărtate şi nici cheltuială pentru strîngerea lui, căci fiecare îl are aproape de tot, îl găseşte *în el însuşi*. Tomul de observaţie suntem *noi*, laboratorul de experimente suntem *noi*, cartea de citit şi de consultat suntem *noi înşine*.

Fenomenele sufleteşti se deosebesc de cele ce formează obiectul ştiinţelor fizico-naturale: n'au formă, dimensiune, greutate, etc. nu se desfăşoară în spaţiu. Nu putem zice de fenomenul fricei, bunăoară, că e patrat ori rotund, sau că e de un metru sau de atâtea grame.

Fenomenele sufleteşti nu le putem direct observa decât în noi şi anume prin ajutorul *simţului intim* al „conştiinţei" imediate, adică prin acea ce se numeşte *observaţie internă*. Ce putem spune despre ele, mai general, este numai, că vin unul după altul sau deodată în conştiinţă.

Caracteristica lor pozitivă comună este deci: că ne sunt date numai *în timp*, fie succesiv, fie simultan.

Fatalitatea lor constitue **sufletul**, care este numele generic al unei clase de fenomene, al întregei categorii de fapte psihice sau de stări de conştiinţă de combinări şi schimbări ale lor.

Din cauza caracterului lor special de a ne fi date în timp, nu în spaţiu, rezultă şi se înţelege împrejurarea că ele pot încăpea *mai multe odată în acelaş moment al conştiinţei*.

Două, trei sau mai multe instrumente muzicale nu pot sta în acelaş loc în spaţiu, se exclud unul pe altul. (Legea impenetrabilităţei). Dar sunetele lor, ca fenomene psihice, se prind toate

deodată în acelaş act al conştiinţei, care le uneşte într'o sinteză. Nu se exclud, nu stau unul în afară şi alături de altul; ci alcătuesc la un loc, un singur moment sufletesc pe care îl numim, în cazul exemplului dat, *acord, armonie.*

Obiectul Psihologiei.—Ştiinţa care se ocupă cu descrierea şi clasificarea acestor fenomene sufleteşti precum şi cu stabilirea raportului între ele, cu căutarea legilor lor, cu studiarea condiţiilor şi împrejurările în care se produc, în care se dezvoltă sau degenerează, cu explicarea şi înţelegerea lor, se numeşte *Psihologie*

Psihologia astfel constituită se numeşte ştiinţifică, şi se deosebeşte de psihologia pur empirică, în care nu se caută explicarea riguroasă a fenomenelor sufleteşti în genesa şi cauzalitatea lor obiectivă, ci mai mult cunoaşterea practică a oamenilor, fie chiar pentru interesele vieţei lor fie pentru ale artei.

Clasificarea fenomenelor psihice.

Stări şi funcţiuni sufleteşti de cunoaştere, simţire, voinţă. Diferite fenomene de cunoaştere, simţire, voinţă:

1) Când cunoaştem un obiect prin intuiţie directă (prezentare imediată înaintea simţurilor) avem o prezentaţie. Bunăoară, am înaintea mea o floare. Coloarea ce văz, mirosul ce simt constituesc stări sufleteşti cogniţionale *prezentative,* pentrucă e prezentă cauza care le-a pricinuit. Prezentaţiile se mai cnnosc sub numele general de *sensaţii* care se împart în atâtea clase câte simţuri sunt.

Prezentaţiile sunt dară acele fenomene psihice elementare, simple, provenite din contactul unei excitaţii cu nervii noştri. Ele sunt de două feluri: externe sau obiective şi interne sau subiective, după cum excitaţia se produce de o cauză exterioară corpului sau de una interioară. Ex: lumina, sunetul sunt prezentaţii sau senzaţii obiective, pentrucă vin prin ochi şi urechi, organele unor simţuri exterioare atinse de nişte vibraţii sau ondulaţii de aer, care constitue excitaţia; iar foamea, setea, oboseala sunt prezentaţii sau sentimente subiective sau mai bine interne, pentrucă provin din cauze ce lucrează în interiorul corpului asupra unor nervi.

Dacă obiectul sau cauza ce a produs prezentaţia nu e de faţă şi fenomenul psihic ce constitue prezentaţia, ne vine în minte, atunci avem o *reprezentare.* Când am înaintea mea acest creion se produce în minte, ca fapt psihic, de cunoaştere, o prezentaţie; dacă, plecînd, îl uit pe masă şi îmi aduc aminte afară de dânsul, chipul lui în minte, născut fără ca obiectul corespunzător să fie de faţă, se chiamă reprezentaţia lui sau *imagina* lui.

Din combinările şi recombinările diferitelor prezentaţii şi reprezentaţii, din operaţiunile asupra lor şi asupra rezultatelor acelor operaţiuni, rezultă diferitele funcţiuni şi produse intelec-

tuale, precum: *asociaţia ideilor, memoria, imaginaţia, fantazia, percepţia, noţiunea sau conceptul, judecata, raţionamentul.*

Paralel cu mersul părţii cunoscătoare (intelectuale), merg şi celelalte două, cea afectivă şi cea voliţională, corespunzându-se în fiecare punct, în grad diferit de intensitate.

2) *Durerea* şi *plăcerea* care corespund prezentaţiilor sau se produc în noi cu ocaziunea unor sensaţii se numesc prezentative sau *senzaţionale*, astfel plăcerea unui miros de floare, durerea frigerii, neplăcerea la vederea unei cruzimi, a unei fiare sălbatece sau plăcerea la auzirea unei succesiuni de sunete muzicale.

Asemenea plăcerile şi durerile ce corespund reprezentărilor iau numele de *reprezentative*, precum ar fi plăcerea ce se naşte la amintirea chipului unui amic, sau neplăcerea ce s'ar produce la închipuirea unui şarpe dinaintea noastră sau pe corpul nostru.

In fine acele care corespund combinărilor de reprezentări sau cugetărilor iau numele de *cogitaţionale* sau de „sentimente" propriu zise: plăcerea izvorâtă din facerea sau lectura unei poezii, unei cărţi instructive, din compunerea sau vederea unei piese de teatru, etc.

3) Tot aşa şi tendinţele sau fenomenele de voinţă, *voliţiunile*, se împart şi îşi iau numele după partea din seria fenomenelor intelectuale căreia corespund. Tendinţele născute cu ocazia unei prezentări sau *prezentative* sunt acele tendinţe nereflectate, neintenţionate, acele voliţiuni imediate în care intră şi *mişcările instructive*, precum tendinţa de a retrage mâna când atingem un obiect arzător, sau de a ne da îndărăt, când vedem un zid surpându-se înaintea noastră.

Voliţiunile corespunzătoare *reprezentărilor* se numesc *reprezentative.* Tendinţa de a întoarce capul şi a închide ochii, când ni se descrie o scenă oribilă, un omor, sau când ne închipuim un obiect, o acţiune ce inspiră desgust, este o tendinţă reprezentativă, născută numai cu ocazia închipuirei sau reprezentării în minte a acelei scene oribile ori acţiuni.

Voliţiunile ce corespund unor cugetări, iau numele de voliţiuni *cogitaţionale* Astfel sunt tendinţele, hotărârile, izvorâte cu ocazia unor meditări, unor calcule, adică a unor combinări de idei şi cugetări, când ne punem înainte argumentele *pentru* şi *contra* unei întreprinderi ce ni se propune şi când ne plecăm spre o parte sau alta, în urma reflexiunii.

Grade de conştiinţă.

Conştiinţa. — Din cele arătate până aci s'a văzut că fenomenele sufleteşti, petrecute în noi, le cunoaştem imediat printr'un simţ intim, prin *conştiinţă* şi că singura cale de a ajunge la ele este conştiinţa sau observarea internă. Cunoaştem stările sufleteşti fiindcă suntem conştienţi de ele. Şi le cunoaştem numai dacă suntem conştienţi de ele, şi numai întrucât suntem conştienţi de ele. Mai mult se formulează această idee zicându-se că stările

sufleteşti se cunosc fiindcă sunt conştiente şi se cunosc dacă şi întrucât sunt conştiente. Conştiinţa este condiţia şi însuşirea comună a fenomenelor sufleteşti cunoştibile prin observaţia *internă*. De aceia ele se mai numesc şi stări de conştiinţă.

Conştiinţa de noi este aşa cunoscută din experienţa zilnică şi de fiecare moment, încât nu are nevoe să fie definită, şi nici n'ar putea fi definită. Cum se găseşte ceva mai simplu şi mai lămurit decât ea, ca să explici prin altceva mai cunoscut? E destul să se spună că fără conştiinţă n'am simţi dacă ne ardem ori ne înţepăm, n'am simţi nici foamea, nici setea, n'am şti nimic despre nimic, n'am avea idee de lume şi de noi, n'am şti ce se petrece în noi şi cu noi şi împrejurul nostru, şi dacă se petrece ceva, am fi ca nişte morţi sufleteşte. Conştiinţa este condiţia vieţei sufleteşti, este însăşi viaţa sufletească.

N'am avea nevoe s'o explicăm decât aceluia care n'ar cunoaşte'o din experienţă. Dar acela n'ar simţi nevoe s'o înţeleagă şi n'ar avea putinţa s'o înţeleagă.

Tot ce rămâne necesar şi posibil să se spună despre conştiinţă ar fi relativ *la condiţiile ei de creştere şi descreştere* şi la *gradele ei* constatate prin experienţă.

Diferite grade de Conştiinţă. — Să ne raportăm la un caz de experienţă: Când urmărim cu atenţie încordată un şir de idei, abia auzim şi aproape nu băgăm de seamă lucrurile, sgomotele dimprejur, nu remarcăm multe din sensaţiile noastre actuale. Tusea unui vecin, trecerea unei trăsuri, sensaţiile tactile ce le avem mergând ori şezând în timpul acela etc., nu le observăm adesea decât după ce dinadins ori din îndemnul altuia ne îndreptăm atenţia asupra lor. Parcă toată conştiinţa ar fi absorbită în urmărirea acelor idei determinate, care ne interesează atunci.

Căutând însă cu deamănuntul, găsim, alături cu şirul de idei clare, alte stări, preocupări, sentimente confuze, care vibrează în conştiinţă dar mai încet, în surdină. Le putem numi *subconştiente*. Ele alcătuesc harmonicele gândirei. De îndată ce glasul mai puternic al elementului dominant scade, se aud şi acele fenomene psihice subconştiente în murmurul lor tot mai accentuat.

Senzaţiile organice în timpul vegherii nu sunt băgate în seamă deşi revarsă tonul lor emoţional asupra totului conştient. Nu avem conştiinţă, în stare normală, de funcţiunile şi stările inimei, stomacului, plămânilor etc. Noaptea, însă, în somn, când simţurile sunt adormite, acestea găsesc câmpul conştiinţei liber, şi, în această linişte, glasul lor răsună puternic şi dau naştere la visuri, ce, pentru conştiinţa omului în somn, par de o însemnătate extraordinară. E destul ca cineva să fie culcat cu o indispoziţie organică — uşor de învins în timpul vegherei de energia celorlalte centre nervoase — şi acea indispoziţie organică, o mică indigestie domneşte ca un tiran pe tot câmpul conştiinţei şi plăzmueşte închipuiri groaznice, care constituesc coşmarul.

Deci elementele conştiente, contopite într'un tot unitar de

vieaţă sufletească, se deosebesc din punct de vedere al *gradului de conştiinţă.*

Şedem la masă şi lucrăm. Problema ce ne ocupă spiritul e în deplină lumină a conştiinţei. Dar, în acelaşi timp mâna ce ţine condeiul şi îl duce dela hârtie la călimări şi îndărăt, cotul rezemat pe masă, câte o mişcare de nerăbdare, cărţile de pe masă, portretul din perete, tictacul ceasornicului, lătratul unui câne în curte, huruitul unei trăsuri pe stradă, sunt cauzele altor percepţii de diferite grade de conştiinţă.

Un fapt psihic este foarte conştient atunci, când atenţia e încordată asupra lui; celelalte sunt mai puţin conştiente, semiconştiente şi subconştiente. Avem astfel un *punct de privire* al spiritului, totdeauna foarte conştient, şi în jurul acestuia, un *câmp* de privire, în care diferite regiuni sunt cu atât mai puţin conştiente cu cât se depărtează de centrul privirei.

Condiţiile creşterei şi scăderei gradului de conştiinţă.—Ca fenomenele psihofiziologice să fie sau să devie conştieute într'un grad oarecare, trebue să îndeplinească unele sau altele din condiţiile următoate:

1) Prima condiţie de natură fiziologică este, să existe o abundentă *circulaţie de sânge* şi un anume sânge, *sânge arterial*, oxigenat, în centrul nervos corespunzător. Sângele vânos care e încarcat de materii inutile corpului, îngreuiază conştiinţa şi o adoarme. Se constată că, în timpul somnului, circulaţia aceasta a sângelui vânos e mai abundentă în creer.

E deci o corelaţie între gradul de conştiinţă deoparte şi felul şi circulaţia de alta.

Cine lucrează într'un aer comprimat şi insalubru, încarcat cu acid carbonic etc. nu gândeşte ager şi să poate întâmpla ca, după puţină încordare mintală să cadă în toropeală de somn.

2) *Intensitatea excitaţiei.* Când lăsăm să cadă jos un bob de meiu, nu se aude nimic: dacă răsturnăm o baniţă de meiu, zgomotul e destul de simţitor. O picătură de apă abia se aude; o cascadă te asurzeşte. Intre aceste puncte extreme sunt intensităţi de toate gradele. Senzaţia, ca să ee producă. trebue un minimum de excitaţie, sau o excitaţie cu un minimum de intensitate care constitue pragul acelei senzaţii

3) Dar o împrejurare însemnată, care face să crească ori să scadă conştiinţa, este *schimbarea* sau *uniformitatea durabilă.* Stările sufleteşti, dela cele simple până la cele mai complexe, se şterg, devin treptat inconştiente, cu cât se prelungesc mai mult. Acest adevăr îl formula *Gr. Alexandrescu*, când zicea:

După suferinţi multe inima se împetreşte
Jugul ce în veci ne-apasă uităm cât e de greu
Răul se faee fire, simţirea amorţeşte
Şi trăesc în durere, ca'n elementul meu.

O escitaţie, o sensaţie de acelaş fel, prelungită multă vreme adesa nu se bagă în seamă şi produce în genere o scădere a conştiinţei.

O lectură monotonă ne adoarme. Sgomotul monoton al morii, ticatul unui ceasornic, ashultat mult timp, ne adoarme.

Dacă se fixează privirea îndelung asupra unei colori sau asupra unui obiect luminos, se provoacă somnul. Acesta este unul din mijloacele de a produce somnul hipnotic. Efectul „paselor" se reguce la aceiaşi cauză: o sensaţie tactilă uniformă, mult timp simţită cu atenţie: trecerea mâinilor de mai multe ori pe aceiaşi parte a corpului şi în aceiaşi direcţie. Chiar dacă fixăm spiritul asupra unei singure idei (*monideismul*), se poate produce asemenea o scădere a conştiinţei. „Un om care nu era legat de lumea din afară de cât printr'un singur ochiu, pentru ca cu celălalt nu vedea şi era complect surd şi lipsit de sensibilitate pe întreaga suprafaţă a corpului, adoarme de îndată ce i se închidea singurul lui nchiu bun.

4) Cu cât se perindă mai multe stări sufleteşti *variate* prin conştiinţă, cu atât suntem mai conştienţi de existenţa lor, simţirea lor e mai vie.

5) Cu deosebire evidenţa, însă, pentru creşterea conştiinţei unei stări sufleteşti este *atenţia.* Din menţinerea stărilor sufleteşti nebăgate în seamă într'un moment dat, acelea devin îndată conştiente, asupra cărora, din o cauză sau alta, ne îndreptăm spiritul cu atenţie. Atenţia este atunci o rază luminoasă aruncată asupra lucrurilor ascunse în umbră sau în întuneric mai adânc. Pe unde se plimbă ea, ochiul minţii vede mai lămurit ce este şi ce se petrece în suflet. Dureri mici, neînsemnate, pot deveni nesuferite dacă îndreptăm atenţia cu dinadinsul asupra lor. Şi din potrivă suferinţe mari, fizice sau morale, scad „se uită" ies din conştiinţă, dacă isbutim să abatem atenţia dela ele, să o îndreptăm aiurea.

Atenţia.

Atenţia este atitudinea sufletului în care el caută să prindă noui elemente psihice.

In cercul luminos al conştiinţei, atitudinea contrară e neatenţia, distracţia.

Atenţia este de două feluri: *voluntară* sau intenţionată şi *involuntară* sau spontană.

Atenţia involuntară se naşte, se desvoltă sub influenţa unui interes actual unei plăceri sau dureri prezente.

Atenţia voluntară se naşte din indemnul inteligenţei, e recomandată de raţiune şi susţinută de puterea voinţei. Interesul ce îl deşteaptă nu este numai decât condiţionată de'mprejurări prezente, ci este mai mult un interes depărtat, condiţionat de prevederi în viitor.

Atenţia voluntară se găseşte mai mult la omul matur, şi în general, la fiinţele ce se află pe o treaptă de desvoltaare intelectuală mai înaintată, cari pot vedea mai departe în viitor şi pot în mod liber şi voluntar, să şi încadreze spiritul asupra mij-

loacelor necesare, pentru obţinerea unui rezultat dorit, chiar când acele mijloace nu le inspiră prin ele însile, în prezent, plăcere, şi chiar când acel scop ar fi depărtat, nu s'ar realiza îndată.

Atenţia involuntară se vede mai mult la copil şi în general la acei cari stau pe o treaptă de desvoltare sufletească mai inferioară şi nu pot vedea mai departe de momentul prezent sau de un cerc restrâns împrejurul acestui moment. Se ştie cât de greu se fixează atenţia copiilor. Trebue să le prezentăm lucruri capabile să le facă chiar atunci, în prezent, plăcere (sau neplăcere), dacă voim să le atragem spiritul. A le da sau a le spune ceva lucruri, care le vor face plăcere sau le vor folosi *în viitor* şi a voi să le deşteptăm atenţia numai pe această consideraţie, ar fi o încercare riscată.

Legea biologică a atenţiei.—Atenţia fie voluntară sau involuntară se deşteaptă şi se determină de interesul nostru, adică de raportul ce au faţă cu viaţa noastră, fie în prezent fie în viitor, obiectul asupra căruia suntem atenţi, tot ce ne interesează, ne atrage.

Felurile oamenilor după atenţie.—Felul de idei sau de lucruri, care atrag atenţa, variază după om. Suntem atenţi la lucrurile ce au raport cu ideile aflătoare în spiritul nostru, pentru că le pricepem mai uşor; şi mai suntem atenţi la ceeace răspunde unor trebuinţe ale naturii noastre. In primul caz, lucrurile ne inspiră un interes teoretic, intelectual ; în al doilea rând, unul practic, aşa că putem considera chestiunile sau subiectele, ce captivează atenţia cuiva, ca un criteriu al felului său de spirit al dispoziţiei sufleteşti şi al naturei lui morale.

Oamenii, se deosebesc, în astă privinţă, a) după lucrurile la care sunt mai atenţi şi b) după felul cum sunt atenţi.

a) Lucrurile, fenomenele, excitaţiile ce atrag atenţia omului variază.

1) După organizaţia nervoasă, după predispoziţiile înnăscute ale omului. Cine s'a născut cu predispoziţie pentru ştiinţă, va fi atent la alte excitaţii din mediu, decât cel născut cu predispoziţie pentru artă sau pentru ocupaţii practice şi technice în genere.

2) După deprinderile lui profesionale. Inginerul va fi atent la lucruri şi chestii privitoare la cariera lui, agricultorul la tot ce priveşte soarta sămănăturilor şi creşterea vitelor, etc.

b) După *felul* cum sunt atenţi oamenii se împart în tardivi, dar statoroici ; şi iuţi dar schimbători. Primii, când îşi adâncesc mintea într'o direcţie, cu greu îi faci să-şi îndrepteze atenţia în altă poziţie, Orice distracţie îi tulbură şi îi enervează.

Ceilalţi din contra, pot trece repede dela o chestie la alta, şi, de ordinar, nici nu ţin încordată atenţia mult timp la o singură ordine de ocupaţii. Simt repede nevoia schimbării, şi au putinţa de a-şi adapta organul mintal cu înlesnire la alte chestii de natură cu totul diferite.

Când elasticitatea mintală e împreunată cu puterea de concentraţie, avem tipul atenţiei perfecte.

CONFERINȚA II-a

INTELIGENȚA

Fenomenele intelectuale.—Prezentațiunile sau senzațiile.—Definiția și clasificarea lor și idea „eului". — Iluzii și halucinația. —Operațiile intelectuale.—Noțiunile.— Judecata.—Raționamentul.—Influența sentimentului asupra inteligenței. Fantazia și imaginația.

Distingem, în studiul inteligenței, elementele sau datele de cunoștință și funcțiunile sau operațiile intelectuale ce se fac asupra lor, pentru clădirea sistemului de cunoștințe în acord cu acela al lucrurilor la care s'ar raportă, sau pentru desăvârșita stabilire a adevărului.

Intre elemente sau date, cele mai simple și primitive sunt senzațiile.

Senzațiile

Definiția și clasificarea lor.—1) Omul născându-se cu o organizație determinată, câștigată dintr'o evoluție seculară, aduce cu sine, în viață o structură fizică și sufletească, ce nu se datorește xperienței individuale, ci adăptării speciei la mediu. Aceasta alcătuește regiunea adâncă, înăscută, originară a vieței sufletești.

Prin mijlocirea unor anumite organe speciale,—organele simțurilor—omul se naște cu posibilitatea de a avea niște anumite stări sufletești de cunoaștere, de îndată ce vine în contact cu lumea. Acestea sunt *senzațiile.* Ele alcătuesc elementul *creditar* al facultății de a cunoaște.

3) Sensațiile s'au clasificat după organele simțurilor prin mijlocul cărora se provoc.

Psihologia veche și populară cunoaște numai cinci simțuri: văzul, auzul. tactul, gustul și mirosul. La acestea însă mai tre-

buesc adăogate încă două simţuri foarte importante pentru ştiinţă şi pentru viaţă; simţul muscular sau al „mişcărei şi simţul organic sau vital.

Dacă mai considerăm că senzaţiile de frig şi cald, ce se câştigă prin nervii răspândiţi tot în pele ca şi în senzaţiile tactului, se deosebesc clar de acestea, şi că prin urmare nu se pot pune la un loc în aceeaşi clasă, ajungem a distinge încă o categorie de senzaţii, care trebue adăogate la celelalte.

Deci în total constatăm opt grupe sau clase de senzaţii: 1) de văz sau vizuale, 2) de auz sau auditive, 3) de tact sau tactile, 4) de miros sau olfactice, 5) de gust sau gustative, 6) de temperatură sau calorice, 7) musculare sau de mişcare şi 8) organice sau vitale.

Senzaţiile de lumină şi culoare se datoresc exclusiv simţului *vederei* şi sunt senzaţii *vizuale* propriu zise.

Senzaţiile auditive sunt: sunetele, care pot să fie de două feluri, sunet muzical sau sgomotos. Sunetele se deosebesc prin intensitate, înălţime şi timbrul lor.

Simţul tactului ne arată calităţile de neted, mătăsos, aspru, grunzos a suprafeţelor şi contribue împreună cu simţul muscular, a ne face să cunoaştem întinderea, forma, situaţia obiectelor, precum şi duritatea şi elasticitatea lor.

Simţul gustului ne arată calitatea neîndoios specifică de *dulce* şi de *amar*. La aceasta se pot adăuga şi cele de sărat şi acru (aceidic). Senzaţiile însă de astrigent, picant, ardeiat, obţinute tot prin mijlocirea limbei, nu sunt datorite numai nervilor gustului, ci şi nervilor tactului răspîndeţi mai ales către vârful limbei.

In senzaţiile provocate de activitatea musculară distingem prin conştiinţă următoarele momente: 1) Gradul de contractare musculară, prin urmare cantitatea de forţă, de energie cheltuită de noi, pentru învingerea unei rezistenţe obiective, din afară, şi care se manifestă în: greutate, tensiune sau presiune, tracţiune, pulsiune sau împungere.

Aprecierea *duratei* sau continuării unui efort, fie sub formă de mişcare sau dinamică (tracţiunea, propulsiunea) fie sub forma statică (tensiunea).

Aprecierea *repezeciunei* cu care se face mişcarea sau contracţia musculară, este un element de conştiinţă alăturea cu acel al conştiinţei gradului de forţă cheltuită şi alăturea cu conştiinţa duratei efortului.

Sensaţii organice se numesc acelea care se produc din stările diferitelor organe; ele îşi iau nume particulare după acele organe de unde provin. Astfel avem sensaţii organice ale muşchilor, precum sensaţii de oboseală, de rupere, taetură înţepare; sensaţii organice ale nervilor, precum dureri nervoase, oboseala nervoasă, urâtul; sensaţiile organice ale circulaţiei şi nutriţiunei, precum cele provenite din respiraţia unui aer curat, răcoros, sen-

saţia sufocărei; apoi cele relative la stările organice ale canalului alimentar, precum e greaţa.

Aceste sensaţii, deşi în mare parte greu de distrus şi de localizat prin conştiinţă (deoarece sunt permanente şi au venit în conştiinţă totdeauna împreună, de când s'a început viaţa organică) totuşi au mare influenţă asupra dispoziţiilor noastre sufleteşti.

Ele constituesc *cenestezia*, adică starea afectivă generală, buna sau reaua dispoziţie ce nu se datoreşte unor circumsanţe exterioare determinate sau unor cauze morale anumite, ci vine chiar din modul de a fi al organelor noastre corporale.

Reprezentările sau Imaginele.

Reprezentaţiile sau sensaţiile devin *reprezentaţii* sau *imagini*. când ne revin în conştiinţă fără să fie de faţă obiectul exterior sau escitaţia ce le-a produs, din alte cauze. Această revenire în conştiinţă însemnează că datele psihice corespunzătoare senzaţiilor nu dispar din noi, odată cu încetarea acţiunei cauzelor ce le-au produs, ci rămîn şi se păstrează în organismul nostru psihiofisic, sub o formă sau alta, şi pot, în unele împrejurări, să revină în conştiinţă adică se pot reîmprospăta, reproduce. Aceste reproduceri, aceste reprezentări sau imagini sunt însă mai slabe, n'au intensitatea primitivă a prezentaţiilor corespunzătoare nici însemnarea realităţei lor obiective.

Percepţia.

Prezentările şi reprezentările, de care a fost vorba mai mult pînă aci, se numesc simple ca producte particulare şi elementare ale atingerii lumei exterioare cu unul din simţurile noastre. De fapt însă orice obiect dă naştere, prin prezentarea sa, la mai multe sensaţii deodată. Sensaţiile sunt legate între ele astfel că formează o unitate, anume acea a lucrului considerat. O floare ne dă sensaţiile de coloare, miros, greutate, formă, etc. Toate unite la un loc, într'un singur tot, alcătuesc însuşi corpul observat.

Această sinteză de prezentări simple constitue *percepţia*. Prin percepţie cunoaştem astfel un *obiect*, din care sensaţia ne face să cunoaştem numai o calitate izolată.

Datele percepţiei ca şi ale senzaţiei au proprietatea *reproductibilităţii*, devin *reprezentări*, imagini. Un obiect perceput cînd era de faţă, lucrînd ca o excitaţie asupra mai multor simţuri, ne revine în minte şi fără să fie de faţă.

1) *Condiţiile şi varietatea percepţibilităţii.*—Felul şi gradul perceperii variază. Dacă o excitaţie se exercită constant şi uniform asupra noastră, scade în efect şi devine cu timpul imperceptibilă

2) Mişcarea face să crească sensibilitatea, cînd stăm mai mult timp în o bae caldă la o temperatură constantă, nu mai

apreciem gradul căldurei, ca la început; dacă ne mişcăm însă în ea, excitaţia calorică se simte din nou. Ca să pipăim mai bine o stofă mişcăm vîrful degetelor asupra ei.

3) Exerciţiul rafinează puterea de percepere şi de descriminaţie. O fată care era şi oarbă şi surdomută, fusese nevoită să-şi exercite simţul tactului în aşa grad încât recunoştea peste un an mîna unei persoane cu care dăduse mîna o singură dată.

Iluzia şi Halucinaţia.

Cînd o excitaţie din afară nu produce efectul său obişnuit, ci dă naştere unui product psihic care, de regulă, corespunde altei excitaţii obiective, cu toate că dealtminteri omul e în stare normală, se naşte *iluzia*; iar cînd unei senzaţii nu-i corespunde în realitate ca excitaţie nici un obiect exterior, cînd adică se produce din cauze excitatoare interne, subiective şi se atribue cu toate acestea unor cauze externe, avem *halucinaţia*. Dacă în loc de un arbore, mi se pare că văz un om, e iluzie; dacă văd un om, fără să fie nimic în loc, e halucinaţie.

Iluziile se produc mai de obiceiu, cînd impresia este slabă fie din cauza excitaţiei slabe, sau a depărtărei acesteia, ori din cauza oboselei nervilor. De ex. pe cîmp ni se pare că vedem în depărtare, un om călare, care vine sau se depărtează în fuga calului. Apropiindu-ne vedem că e un om care coseşte.

Aşteptarea, dorinţa. — Cel care aşteaptă şi doreşte să se întâmple ceva, să vină cine-va la orice mişcare, orice întâmplare, orice apariţie drept obiectul aşteptărei sale.

Halucinaţia provine din excitaţiile interne făcute asupra sistemului nervos central, pe când în iluzie excitaţiile veneau din afară. Cauzele excitante pot fi: circulaţia sângelui, alcoolurile, narcoticele, slăbiciuni nervoase provenite din nutriţiune insuficientă. Toate aceste provoacă în nervi şi anume în regiunea lor centrală, mişcări ce deşteaptă imaginile speciale corespunzătoare.

Deşi nişte simple stări reprezentative sau imagini, care, prin natura lor, sunt mai slabe decât senzaţiile, ele sunt, în cazul halucinaţiei, atât de puternice, încât sunt luate drept adevărate senzaţii sau percepţii ca şi cum ar fi cauzate de existenţa excitaţiilor unor obiecte din afară. Omul crede atunci în prezenţa reală a lucrurilor corespunzătoare imaginei subiective.

Ideia „Eului" nostru. Personalitatea.

După cum nu ajungem la conştiinţa despre existenţa unei lumi afară de noi, decât treptat, prin experienţa simţului muscular, tot aşa şi ideia şi conştiinţa de noi, sau de „eul" nostru se dezvoltă treptat, prin experienţă, nu apar dela început în fiinţa noastră sufletească. Ele nu trebue să se confunde cu simţul intern, care ne face să fim conştienţi de fenomenele psihice în ge-

nere. Conştiinţa „eului" e mai mult decât simpla conştiinţă psihologică. Aceasta arată numai că nişte fenomene sufleteşti se petrec; cealaltă spune că aceste fenomene sufleteşti se petrec, în sufletul *nostru*, în *noi*, sunt ale noastre, constituesc „eul" nostru.

Unitatea şi identitatea personalităţii.

Faptele psihice trecute şi prezente, orcât ar fi de deosebite între ele, au o calitate comună: conştiinţa că au fost sau sunt ale *noastre*, că s'au petrecut şi se petrec în *noi*. Deşi din copilărie pînă la bătrîneţe încercăm multe schimbări, ne rămâne ceva constant şi permanent: conştiinţa de noi a „personalităţii" noastre, conştiinţa că *tot noi* suntem acea persoană care a trecut prin atâtea schimbări, şi că aceste diferite faze ne aparţin tot nouă. Se află deci în noi un fir care leagă între ele diferitele fenomene ale vieţei sufleteşti dându-le o unitate, constituind permanenţa şi identitatea personalităţii noastre.

Ce formează această *identitate*, care estinde „eul" nostru, ca unul şi acelaş, asupra întregii serii de fapte psihice atât de deosebite între ele şi pe baza căreia ne simţim responsabili de ele?

Diferitele stări de conştiinţă nu apar în vid când se produc în noi; şi cele dintâi date de experienţă tot găsesc în noi un fond psihic deja existent, găsesc acel concert psihic surd al senzaţiilor organice, născute odată cu începerea funcţiunelor fiziologice, deci odată cu vieaţa, şi astfel se leagă, se împletesc cu acestea.

Constanţa şi *permanenţa* modului de a fi şi de a funcţiona ale diferitelor organe fiziologice, constanţa şi permanenţa conştiinţei organice sau *cenesteziei* noastre, iată condiţiunea primă, cea mai esenţială a constanţei şi permanenţei *eului* sau a personalităţii noastre.

O alterare parţială mai durabilă a unui organ aduce cu sine o alterare în natura individului şi în ideia lui despre sine. Aşa, o alterare a simţului muscular, deci a senzaţiilor corespunzătoare, face să se crează omul, când uşor ca fulgul, când greu ca plumbul sau ca un volum colosal ori foarte mic. *Anestezia cutanee* (lipsa de senzibilitate a pelei) îl face să se crează de sticlă, de peatră, de lemn. Poetul Nicoleanu era convins, în starea lui de alienaţie, că are un gât de lemn pe care dorea să-l tae. Un soldat, în urma luptei dela Austerlitz, se credea chiar mort; când vorbea de corpul lui, vorbea ca de un cadavru. Alţii cred că n'au stomac, n'au intestine, se simt goi înăuntrul lor, din cauza alterării modului de a fi al acelor organe. Dacă se face o alterare mai generală şi permanentă, rezultă o *alienaţie* definitivă a eului; individul se crede că este cu totul altul; nu ţine minte nimic din faza lui de mai înainte.

Se întâmplă să se producă şi alterări mai generale, dar nu permanente, ci trecătoare. Atunci şi conştiinţa personalităţii se

perde sau se schimbă pentru un timp determinat. Dacă se întoarce organismul la starea lui anterioară, revine şi conştiinţa vechii personalităţi. Astfel se găsesc cazuri de oameni care au două sau trei personalităţi, din cauza tot atâtor schimbări deosebite săvârşite în starea lor organică. In fiecare stare organică deosebită individul se crede un alt om, care nu cunoaşte nici n'a auzit vorbindu-se de celălalt. Aceste cazuri sunt cunoscute sub numele de *dublă conştiinţă* şi de *alternanţa personalităţii.*

Fantazia şi Imaginaţia

Ideile căpătate prin experienţă se reproduc ori în forma, în legătura şi relaţiile în care au fost căpătate odată şi atunci avem *memoria*; ori într'o formă, într'o ordine şi raporturi schimbate.

In cazul acesta, schimbările se pot face sau în scopul şi cu intenţia de a găsi şi reprezenta relaţiile generale şi permanente dintre lucruri, legile naturei, *adevărul obiectiv*, şi atunci avem operaţiile intelectuale propriu zise sau *cugetarea*; ori independent de acest scop, pe baza unui sentiment, şi atunci avem *imaginaţia* şi *fantazia* în înţelesul larg al cuvântului.

1) *Fantazia* — Cuvântul *fantazie* ne duce mintea la combinări, cari de ordinar, sunt cu totul departe de a oglindi raporturile obiective ale lucrurilor din natură, la nişte combinări capricioase, străine de ordinea firească a fenomenelor. O combinaţie *fantastică*, o idee şi o purtare *fantastică*, în genere toate acţiunele şi manifestările, cărora li se poate da atributul de *fantastice*, par a avea de comun aceasta: că se abat dela ordinea obişnuită a modului de a fi, de a funcţiona şi de a se manifesta al omului şi facultăţilor lui.

Puterea modificătoare a fantaziei poate merge foarte departe: ea poate crea lucruri cari nu există, chiar lucruri ce *nu pot* exista în natură; combinaţii, cari, în totalitatea lor, să înfrângă legile naturei, să contrazică experienţa generală, constantă, a genului omenesc. Astfel sunt de ex. creaţiunile fantastice din basme, în care se vorbeşte de cai care nu numai sboară, dar mânâncă jaratec, cu darul vorbirei şi chiar prezic viitorul; şi de pietre ce cresc şi se prefac în stânci; de perii ce cresc şi se prefac în păduri; de oglinzi ce se întind şi se prefac în ape, în mări şi oceane. Fantazia cea mai bogată nu poate însă un lucru: nu poate închipui un *element* nou de experienţă simplă, adică o *senzaţie* nouă, care să nu fi fost experimentat înainte, să nu se fi dobândit înainte prin simţuri: un orb nu poate să-şi închipue de loc colorile, un surd sunetele.

In fond imaginaţia cea mai puternică îşi reduce funcţiunea sa la combinarea, în diferite feluri, a materialurilor de idei câştigate prin simţuri. In cea mai bizară creaţie a fantaziei nu găsim de cât elemente de experienţă, altfel asociate între ele. In „calul ce mânca jaratec" ideia de „cal" şi cea de „mâncare"

şi cea de „jaratec“, cu toate elementele psihice simple sau senzaţiile şi percepţiile ce le compun, sunt luate din experienţă. Ce e nou, e legătura dintre ele, care aici nu e numai nouă, dar e şi nenaturală ; însă mai obişnuit, ea este neverosimilă.

2) **Imaginaţia.**— Fantazia dă naştere şi la creaţii ce stau în armonie cu legile naturei. Atunci productul spiritual, deşi nu e o copie după ceva anume existent, e compus însă după analogia producţiilor naturale şi *ar putea* chiar să existe în natură. În acest caz avem *imaginaţia*, în înţelesul mai restrâns al cuvântului.

Imaginaţia poate fi de mai multe feluri, după scopul şi rezultatul la care tinde în creaţiile ei. Avem astfel o imaginaţie creatoare în poezie, în artă şi literatură ; una în ştiinţă, una în vieaţa practică, una în activitatea tecnică, în industrie, în arta războiului.

Un strateg de câtă imaginaţie n'are nevoe, ca să-şi închipuiască posibilitatea diferitelor mişcări ale adversarului şi contra mişcările armatei sale proprii, spre a para o lovitură probabilă ori spre a ataca.

Mai înainte de a se da lupta în realitate, se desfăşoară în mintea lui tot războiul, cu toate peripeţiile şi rezultatele lui.

E posibil ca realitatea ce urmează acestui plan să nu corespundă combinărilor imaginaţiei ; şi socotelile lui să fie zădărnicite de împrejurări neprevăzute. Nu e mai puţin adevărat că, în momentul când şi-a închipuit planul de luptă, când a văzut mişcările trupelor şi succesiunea lor, a făcut o operaţie de cea mai vie imaginaţie combinativă. Găsim la strateg totalitatea imaginaţiei ca şi la poetul ce cântă un război, pe care nu l'a văzut.

Influenţa imaginaţiei asupra voinţei şi corpului.

Imaginaţia are influenţă şi asupra direcţiei voinţei ; dar acei cari în acţiunele lor, se conduc mai mult după închipuiri, nu după cunoaşterea exactă a realităţii, se numesc *fantaşti*. Fantazia are putere şi asupra fizicului. Hipohondria şi cazurile de boală imaginare se raportează la această cauză.

S'a căutat să se pună în practică, pentru folosul vieţei, această putere a închipuirei asupra stărilor sufleteşti şi a corpului observată în atâtea întâmplări zilnice şi constatată intenţionat prin atâtea experienţe. Dacă ideia poate să facă rău, poate să facă şi bine. Fă să creadă pe un bolnav că merge spre însănătoşare, că n'are nimic, „ridică-i moralul“, cum se zice mai scurt, şi vei vedea efectele netăgăduite în sensul ideii sugerate. *C'est la foi qui guérit*, zicea Charcot introducând astfel între aforismele ştiinţei medicale cuvântul Mântuitorului : *Credinţa ta te-a mântuit.*

Cugetarea

Operaţiile intelectuale. — Funcţiunea fundamentală a spiritului, care tinde la realizarea găsirii adevărului, este *cugetarea.*

Iar operaţiile mai principale, de care se serveşte cugetarea pentru stabilirea raporturilor adevărate între idei, în conformitate cu raporturile obiective permanente dintre lucruri şi fenomene sau, mai scurt, pentru formularea legilor naturei, sunt: *găsirea de asemănări şi deosebiri,* şi în special *judecata* şi *raţionamentul.*

Noţiunile

Formarea lor din punct de vedere psihologic.—Când se notează însuşirile comune la mai multe lucruri sau fenomene şi se consideră în parte, izolate, se formează o idee comună, generală, o „noţiune" sau un „concept."

Acestea se produc din punctul de vedere psihologic în modul următor:

Fiind date mai multe lucruri de acelaş fel, care au, prin urmare atât proprietăţi comune tuturor cât şi particularităţi pentru fiecare, se va întâmpla că: partea *comună* la toate obiectele, izbind de mai multe ori sensibilitatea noastră, se va săpa mai adânc în sistemul nostru psihofizic şi deci se va păstra mai bine, şi reproduce mai uşor. Iar partea caracteristică a fiecărui obiect, izbind numai câteodată simţurile noastre, va lăsa o urmă mai slabă, mai lesne de uitat. Şi astfel se va forma în noi, în mod inconştient şi cu încetul, o noţiune generală, care va cuprinde în sine aceea ce este comun mai multor lucruri sau fenomene în general.

Judecata

In afirmarea unui raport între două idei se face o *judecată.* Ex.: „zapada e albă" şi „cerneala nu e albă." Noţiunea sau ideia generală de *zapadă* ne arată că se poate uni, iar cea de *cerneală* nu, cu noţiunea sau ideia de *alb.* Exprimarea acestui raport de convenenţă ori de neconvenenţă prin vorbire, constitue *propoziţia,* în care numele unei noţiuni e subiect, iar al celeilalte predicat. Dar judecată poate exista şi fără expresie verbală ca la surdo-muţi.

Raţionamentul

Diferite feluri de raţionament. — Când raportul dintre noţiuni nu se vede imediat, şi avem nevoe de a recurge la mijlocirea altor noţiuni intermediare spre al găsi, facem o operaţie intelectuală mai complexă, un *raţionament.* Voim să vedem s. e. dacă A este sau nu D. Raportul de convenenţă sau neconvenenţă nu se vede îndată; recurgem atunci la mijlocul indirect. Găsim A=B, apoi C=D şi în fine B=C; deci A=D; după acelaş principiu, care în matematici, ne dă axioma; două cantităţi egale cu a treia sunt egale între ele.

Când relaţia dintre noţiunele extreme şi cele intermediare este evidentă, facem un raţionament propriu zis şi starea sufletească, ce se produce în noi, e siguranţa, *certitudinea*. Uneori însă relaţia nu e evidentă în tot lanţul, şi şovăe măcar într'un loc; atunci avem *probabilitatea*, care poate să fie de mai multe grade: credinţă, bănuială sau conjectură, îndoială, nesiguranţă.

Funcţiunea raţiunei, prin care se caută noţiuni intermediare se numeşte sagacitate.

Avem trei feluri de raţionamente:

1) *Raţionamentul dela particular la particular.*—Ex.: Un copil se frige la foc; a doua zi evită focul, bazat pe generalizarea faptului şi din credinţa în constanţa naturei.

2) *Raţionamentul dela particular la general.*—Corpurile A, B, C se topesc; aceste corpuri sunt metale, deci metalele se topesc. Acest fel de raţionament se numeşte şi *inductiv*.

3) *Raţionamentul dela general la particular.* — Toate metalele se topesc; corpul D este metal; deci D se topeşte. Acest raţionament se numeşte *deductiv* şi se mai cunoaşte în logică sub numele de *silogism*.

Influenţa sentimentului asupra inteligenţei. — *Erori de raţionament.*—Dintre erorile de raţionament studiate de Logică, interesante pentru psihologie sunt mai ales cele provenite din influenţa sentimentului asupra inteligenţei.

Deşi noţiunile pot avea între ele o relaţie naturală de similaritate sau diferenţă, astfel încât spiritul, dacă ar fi liber, neinfluenţat de nimic, ar găsi un raport sigur şi clar şi ar trage concluzii neîndoioase despre convenenţa ori necovenenţa lor, totuşi această relaţie nu se vede şi nu se stabileşte, ba chiar se ocoleşte de spirit, când un sentiment puternic se opune.

Dacă s'a asociat cu ideia *A* un sentiment de ură ori dispreţ şi cu ideia *B* un sentiment de stimă şi de iubire, orcâtă asemănare ar exista în realitate între A şi B, inteligenţa noastră refuză a o constata şi a stabili, din cauza antagonismului celor două sentimente opuse, cari fac să se respingă şi noţiunele corespunzătoare lor.

Muma asociază de ideea *fiului* său cele mai frumoase sentimente, şi, ca orce suflet normal, de ideea *şarlatanului* un sentiment de reprobare de dispreţ, de indignare. De aceea chiar în faţa faptelor şi în contra probelor evidente; ea refuză a trage concluzia, bunăoară: „*fiul* meu e un *şarlatan*“, pentru-că sentimentele ce însoţesc aceste două noţiuni: „fiul meu“ şi „şarlatan“ se ciocnesc, se resping, trăgând după ele şi noţiunile respective.

CONFERINŢA III-a

SENTIMENTELE

Natura sentimentelor. — Plăcerea, durerea. — Clasificarea sentimentelor. — Sentimente senzaţionale şi emoţiile. — Frica, teroarea, desperarea. — Bucuria, speranţa. — Sentimente egoiste şi altruiste. — Sentimentele superioare. — Sentimentul moral. — Sentimentul estetic. — Sentimentul religios.

Plăceri şi dureri

In clasa fenomenelor psihice numite *sentimente*, intră toate stările sufleteşti ce conţin grade şi nuanţe, de plăcere, durere, mulţumire, nemulţumire.

Plăcerea se poate defini că este acea stare sufletească, pe care omul tinde a o căuta, a o păstra şi mări.

Durerea este starea sufletească contrară: acea pe care omul tinde a o micşora, alunga, evita şi care deprimă vitalitatea scade energia psihofizică.

Orce sentiment am considera de bucurie, întristare, mândrie, entuziasm, frică, curaj, speranţă, curiozitate, aşteptare, răbdare, etc. toate au sau o nuanţă de durere sau una de plăcere, astfel că toate sentimentele se pot împărţi în două categorii mari: *plăcere* şi *durere*.

Plăcerea ar fi ecoul creşterei: iar durerea al scăderii vitalităţei,

Din mai multe *izvoare* se nasc plăcerile şi durerile.

Orice funcţionare normală a vieţei este izvor de plăcere. Aceasta se aplică atât la simţurile speciale, cât şi la sistemul muscular. Ochiul şi urechea, organele simţurilor în genenere au nevoie de a se exercita; lipsa de exerciţiu e o cauză de nemulţumire. Şederea mult timp în întuneric e nesuferită fiindcă nu se

dă posibilitatea unui exerciţiu normal organului vederei. Tot aşa pentru auz o prelungită tăcere absolută devine, în cele din urmă, penibilă.

Cele spuse pentru simţuri se aplică şi la celelante forţe sau facultăţi sufleteşti: a gândi, raţiona, închipui, a simpatiza, a lucra,—deşi aplicarea lor e mai puţin vizibilă aci.

Însă isvorul cel mai primitiv şi fundamental al vieţei afective îl găsim în plăcerile sau neplăcerile *senzaţiilor organice* propriu zise: Acestea sunt de două feluri: unele periodice, (somnul, foamea, setea), altele accidentale: Sentimentele de oboseală sau stimulare muşculară sau nervoase, precum şi cele ce se raportă la sistemul de organe al funcţiunei de circulaţie, de nutriţie, de respiraţie; de asemenea senzaţiile de căldură şi de frig.

Clasificarea sentimentelor

Din punct de vedere biologic. Am văzut prima clasificare a stărilor afective; acelea care corespund unei creşteri de energie (plăcerea) şi dimpotrivă, stărei ce corespund unei scăderi (durerea). Această clasificare s'a făcut din punct de vedere biologic: Viaţa e luată de criteriu: durerea corespunde unei adaptări imperfecte, sau unei relative lipse de adaptare, plăcerea din contra.

Sunt însă şi alte puncte de vedere în cari se împart fenomenele acestea sufleseşti.

6) *Din punct de vedere al duratei şi al intensităţei, Dispoziţie, afecte, pasiuni.* Aceste categorii emoţionale ar corespunde deosebitelor stări afective, însă diferenţa între ele nu e bazată mai mult pe gradul de *intensitate şi durată.*

Dispoziţia sufletească, bună sau rea, (veselă irascibilă, timidă) ar fi acea stare durabilă, aproape permanentă, ce s'ar confunda cu însuşi temperamentul, însă cu o intensitate mai slabă. Un om cu temperament vesel şi cu dispoziţii corespunzătoare nu e acel ce izbucneşte, câte odată, la ocazii în hohot de râs, ci acel ce e gata a reacţiona *de regulă* în mod vesel, răzător, la excitaţille şi întâmplările vieţei.

Când se întâmplă cuiva însă o ferlcire şi orice dispoziţie sufletească ar avea, *se bucură;* starea afectivă de *bucurie,* venită *ocazional,* din o cauză accidentală, se deosebeşte, şi în durată şi în intensitate, de simpla dispoziţie, care atârnă de cauze mai adânci, organice, în tot cazul mai durabile. Aceiaş deosebire între *inichitate,* dispoziţia habituală a sufletului, şi *frică,* produsă într'o împrejurare anumită, asemene între *irascibilitate* şi natura supărăcioasă de o parte şi *mânie* accidentală şi trecătoare de alta. În cazul din urmă avem *afectul* sau *emoţia propiu zisă.*

Emoţia s'ar deosebi dar de *dispoziţie* prin acea că nu e mai puternică, şi nu se estinde asupra unei perioade aşa de mari din viaţă ca dispoziţia.

Pasiunea s'ar asemăna cu dispoziţia prin durată şi cu a-

fectul prin Intensitate, ea e un sentiment puternic şi durabil, astfel *iubirea, ura*, răzbunarea, recunoştinţa.

c) Se mai pot clasifica sentimentele după *factorul intelectual ce le însoţeşte* „anume sentimente ce se produc cu ocazia unei senzaţii, unei percepţii, sau cu ocazia unei reprezentări, unei imagini sau combinări de reprezentări.

Sentimentele egoiste şi altruiste

Stările afective se mai pot privi şi clasifica din punctul de vedere al *instinctului*, din contrarierea sau satisfacerea căruia rezultă sentimentul. Astfel s'a împărţit sentimentele în *egoiste* şi *altruiste*, după cum cauzele care le produc, satisfac ori contrariază pornirea conservării „eului" personal sau a eului altuia. Această pornire din urmă se manifestă mai întâi în familie, în iubirea dintre soţi şi în sentimentul paternităţei.

Sentimente egoiste

Se împart în două clase după cele două moduri ale *instinctului de conservare individuală*, care se manifestă.

a) în tendinţe relative la conservarea şi desvoltarea fiinţei *materiale* a individului,

a) în tendinţe relative la conservarea şi afirmarea fiinţei *morale şi ideale* a lui. Fiinţa ideală sau morală care constă în ideia altuia sau a noastră proprie despre noi, se formează din modul cum se oglindeşte personalitatea noastră în spiritul nostru sau al altuia.

De aci diferitele sentimente relative la onoare sau fiinţa noastră morală.

Frica, speranţa, ş. a. Funcţiunile activităţei prin care individul ţinteşte la apărarea sa în contra pericolelor, dau naştere la sentimente diferite, după felul şi gradul satisfacerei lor.

Când un eveniment vătămător *se aşteaptă* să se întâmple cu o probalitate oarecare, se naşte *frica*. Dacă, în loc de probabilitate este siguranţa, se produce *disperarea* ori *resemnarea*.

Speranţa se produce, când lucrul, fenomenul aşteptat e binefăcător. Dacă şi aici, în loc de probabilitate, avem siguranţa, atunci se naşte *bucuria, transportul*.

Sentimente altruiste

Simpatia.—Instinctul de conservare a speciei, dă naştere la sentimente *altruiste*, privitoare la viaţa unei alte piersoane, nu a noastră. El cade adesea în conflict cu celălalt instinct, al conservărei individuale, şi instinctul care ese triumfător din această luptă nu e totdeauna cel din urmă. Adesea instinctul de conservare individuală nu este numai contrazis dar şi învins de

forţa tendinţelor că au de scop conservarea şi fericirea geniului sau speţei din care individul face parte. Omul săvârşeşte atunci acţiuni, care îl pot duce chiar la peirea sa personală, dar faptele lui de jertfă folosesc altora. Şi nu numai omul se poartă astfel ci şi alte fiinţe, ba mai toate fiinţele. Rândunelele îşi expun viaţa, aruncându-se prin flăcările unei case incendiate, spre a-şi scăpa puii, ca şi mama ce se topeşte de durere la căpătâiul copilului său bolnav, şi uneori moare din cauza morţii lui. Şi câte cazuri nu se citează, în cari oamenii şi alte fiinţe şi-au răpus viaţa, îngrijind sau apărând un semen al lor!

Prin urmare, sentimentul simpatetic se produce în noi, când *ne închipuim* starea altor persoane. Prin facultatea „simpatiei" *reproducem* în sufletul nostru stările sufleteşti ale altora, fie bucuriile, fie întristările lor, întru cât existenţa lor se poate cunoaşte după manifestările lor exterioare; şi *compătimim* cu ei, când ei pătimesc, ne „conbucurăm" cu ei, când ei se bucură.

Sentimente superioare

Sentimentul moral. Sentimentul moral este un sentiment de *simpatie* întins asupra cât se poate mai multor fiinţe. Prin el se oglindesc în noi stările de lucruri ori de mâhnire, de plăcere ori de durere, nu ale unei singure fiinţe sau al unui grup restrâns, ci ale societăţei întregi, ale patriei, neamului sau omenirii. Astfel încât *tot ce produce* sau tinde a produce o bună stare, o *fericire generală*, deşteaptă şi în noi plăcere; din contra, se naşte în noi un sentiment de durere, de câte ori vedem sau ne închipuim că ceva produce ori tinde a produce pentru societate o scădere de fericire, o sporire de durere. Deci, sentimentul moral se deşteaptă în noi la realizarea, la vederea ori la ideia *binelui* şi *dreptului*.

Sentimentul moral se manifestă cu *aprobare* sau *reprobare* a lucrurilor, evenimentelor, persoanelor, acţiunilor, intenţiilor, după cum acelea au tendinţa de a produce un bine sau un rău pentru omenire, pentru totalitatea fiinţelor simţitoare şi raţionale. În cazul întâi, după dictarea lui, lucrurile îşi atrag epitetul de bune, drepte; în cazul al doilea de rele, *nedrepte*.

Când voinţa şi acţiunile omului corespund acestui scop, adică tind la fericirea generală, se naşte în el un sentiment de satisfacere: plăcerea înaltă a datoriei împlinite, *a cugetului împăcat*, în cazul contrar, se naşte *mustrarea cugetului*, starea penibilă a *remuşcării*, însoţită de sentimentul ruşinei şi căinţei, şi de dorinţa de a repara răul sau de a-l espia prin pedeapsă. De asemenea, când voinţa şi acţiunile altora stau în armonie cu scopul moral, se naşte în noi pe lângă sentimentul de aprobare, o tendinţă către răsplătire cu laudă şi răsplata faţă de acele persoane; în caz contrar, pe lângă sentimentul de dezaprobare, o tendinţă către răsplătirea prin dezaprobare sau pedeapsă.

Naţionalismul. — Astă-zi naţiunile, chiar luând ca criteriu

de apreciere morală interesele lor proprii, pot cădea de acord asupra valorii adevărate şi universale a lucrurilor. S'ar părea că numai punându-ne din punct de vedere al intereselor omenirii întregi, putem judeca valoarea morală obiectivă, binele şi răul moral. Se înţelege, e indiscutabil, că numai ce foloseşte sau tinde a folosi omenirii întregi e bun şi drept. Dar este o armonie între interesele bine înţeles ale unei naţiuni şi fericirea omenirii întregi. Omenirea se compune din popoare, şi fericirea ei nu este altceva decât sinteza stărilor sufleteşti de mulţumire ale tuturor popoarelor. Starea de mulţumire a unui popor se naşte din *libera dezvoltare a firii lui particulare*, în stat etnic, de sine stătător, întrucât aceasta nu împietează asupra liberii dezvoltări a firii altui popor, care *este sau poate fi alcătuit în stat etnic de sine stătător*.

Orice asuprire exercitată asupra vieţei unui popor, este o atingere adusă omenirii, o scădere a fericirii ei totale, o nedreptate. De aceea *şovinismul* este imoral. Dar în acelaş timp şovinismul, care nesocoteşte drepturile omenirii, nu realizează nici binele naţiunii proprii.

In orbirea sa pătimaşă el nu vede că dă de râpă naţiunea sa propie. Căci oricât s'ar părea că planurile lui egoiste merg deocamdată spre izbândă, izbânda lui vremelnică este o iluzie, care ascunde o apropiată cădere sigură. (Austria şi Ungaria). Nedreptatea nu dăinueşte mult timp în lume. Din însuşi organismul moral firesc al omenirii se ridică treptat energiile de reacţionare în contra actelor de nedreptate ce tind a se aşeza în sistem permanent de acţiune. Cu cât împilarea se înteţeşte, cu atât elasticitatea dreptăţei eterne se ridică mai puternic ca să asvârle din sfera vieţii istorice forţele rătăcite ale tiraniei. Miopia asupritorului nu vede că apasă asupra rezortului ursit a-l arunca în aer, oricât ar fi el de mare şi de temut.

Apăsarea lui înlăturată, echilibrul se restabileşte, în sensul liberei desvoltări a popoarelor, care duce la adevărata armonie trainică a fericirii universale.

Ca să realizezi acest ultim scop, nu e nevoe, nici nu e posibil să te dai de campion al *omenirei întregi*. Fericirea omenirii întregi n'o poţi realiza, decât realizând fericirea popoarelor. Şi ca să faci toate popoarele fericite, ţi-ar trebui geniul nemărginit, care să înţeleagă firea intimă a fiecăruia, energia neînchipuită ca să lupţi în fiecare din ele, pentru idealul vieţii lor drepte, şi timpul nemăsurat al mai multor existenţe individuale, ca să îndeplineşti, pentru fiecare din ele, măcar *ceva* în direcţia desvoltării lor firesti. *Cosmopolitismul* ca principiu de acţiune este o *utopie*.

Fiecare om îşi va îndeplini mai sigur şi mai lămurit datoria sa către omenire, luptând pentru idealul naţiunii sale, pentru libera ei desvoltare etnică.

Naţionalismul este cea mai înţeleaptă călăuză pentru acel ce voeşte să meargă la ţinta supremă a binelui moral, a dreptăţii şi fericirii universale. Faţă de el şovinismul este o primejdie, cosmopolitismul e amăgire.

Sentimentul Religios.

Esența sentimentului religios constă din două elemente principale:

1) *Conștiința slăbiciunii* și a nimicniciei noastre față cu o putere supraomenească și eternă, de care atârnăm noi, ființe microscopice și de o zi.

2) *Încrederea* în dispozițiile bune ce are pentru noi acea putere stăpânitoare.

Considerând istoria și origina religiilor, găsim două trebuințe sufletești, care au făcut pe om să recurgă la închipuirea unor forțe vii supranaturale, unor divinități cârmuitoare ale lumii:

1) Necesitatea de a-și *explica* natura și fenomenele ei.

2) Necesitatea de a *supune* și *utiliza* acele fenomene pentru interesele și dorințele lui.

In primul caz se *explică* lucrurile, atribuindu-le voinței și intenției unui spirit; în al doilea se utilizează puterea lui, se recurge la atotputernicia lui, spre a determina înlăturarea fenomenelor neplăcute sau producerea celor dorite, când nici unele nici altele nu stau în puterea omului, precum: boalele, schimbările meteorologice, cosmice, întâmplările viitorului, ș. a.

Fiind date condițiile *naturale permanente*, în care se produce sentimentul religios, se poate zice că acesta e un fenomen sufletesc esențial, *inseparabil de existența și situația omului în natură.*

Sentimentele estetice.

Lucrurile din natură ne plac și ne atrag din două cauze:

1) Pentrucă sunt favorabile intereselor noastre materiale, sunt folositoare, de ex.; apa, fructele, aerul, pânea etc. In cazul contrar ne displac și ne resping.

2) Independent de folosul ce ne-ar aduce deci în mod *imediat* și *desinteresat*, precum: un răsărit și apus de soare, luna pe un cer senin, conturul unor munți înalți la orizont, cântecul privighetorii. In cazul acesta sentimentele se numesc *estetice*, iar lucrurile și fenomenele ce le produc, se numesc, în general, *frumoase*. După împrejurări, uneori, fenomenele estetice se numesc *sublime*, sau *grațioase*. Alte ori ele constau într'un efect de înveselire manifestată prin râs și se numesc *comice*.

Toate aceste fenomene și diferitele lor nuanțe le studiază în special știința *Esteticei*, arătând condițiile în cari se deșteaptă în noi.

Sentimentele estetice însoțesc cu deosebire percepțiile și reprezentările vizuale și auditive, precum și combinările lor. Iar lucrurile mai capabile de a le deștepta în noi sunt producțiile naturei organice și ale unor activități omenești, anume ale *artelor frumoase* precum *poezia, muzica, pictura, sculptura, architectura*. Primele două arte prezintă excitațiile sau elementele lor sub formă

de *succesiune* în timp, celelalte trei sub formă de *simultaneitate* sau de estensiune în spaţiu. Ele se deosebesc de artele industriale sau utile prin faptul că acestea au ca ţintă efectuarea mijloacelor de satisfacere a trebuinţelor născute din instinctul de conservare şi de bunăstare a vieţei.

Ca să producă efecte estetice, lucrurile trebue să îndeplinească anumite condiţii de *formă*, de *cuprins* şi de *asociaţie*.

a) *Condiţiile formale* sunt: simetria, proporţia, ritmul, unitatea în varietate, adevărul etc. toate cerute de nişte trebuinţe ale organizaţiei noastre psihofizice.

Ritmul bunăoară este bazat pe cerinţele unui simţ organic, şi necesitatea lui decurge din natura mişcării periodice, ritmice, a funcţiunilor noastre vitale, precum bătăile inimei, pulsaţia, respiraţia

b) *Cuprinsul* sau ideia lucrului ori a operii de artă impresionează şi mai tare. Condiţiile formale pot fi îndeplinite, fără ca obiectul să placă, dacă îi lipseşte cuprinsul adică viaţa internă, *expresia*. O figură oricât de regulate ar fi trăsăturile ei, ne lasă reci dacă nu manifestă nimic din viaţa sufletească.

Din contra, ne impresionează dacă exprimă un fond sufletesc, mai ales dacă exprimă ce are sufletul mai demn, mai înalt, pornirile simpatice, iubirea, sentimentele morale.

a) *Asociaţia* contribue mult la valoarea estetică a lucrurilor. Multe lucruri şi fiinţe ne impresionează, fiindcă vedem în ele încorporate oarecum emoţiile noastre, durerile sau fericirile trecute, adică, fiindcă s'au legat de ele ceva din amintirile vieţei noastre. Astfel sunt locurile şi persoanele cu care ne-am petrecut copilăria şi tinereţa; o floare uscată, presată între filele unei cărţi, când dăm din întâmplare de ea, răsfoind cartea, câte idei şi emoţii deşteaptă în suflet, ca ecou al momentelor dispărute, pe cari le reînviază, fiindcă s'a legat de ele, din clipa când am aşezat-o acolo, la o anumită pagină din carte.

BCU IASI/CENTRAL

CONFERINȚA IV

VOINȚA

Elementele voinței.—Factorul înnăscut al voinței.—Instinctele.—Imitația.—Sugestia.— Inhibiția.— Obiceiurile.— Înclinările.—Elementul afectiv și elementul intelectual în voință.— Voința superioară:—Libertatea voinței. — Caracterul și temperamentul.

Voința cuprinde în sine toate fenomenele psihice caracterizabile prin tendința către *acțiune*, către *mișcare*, având un fond comun de *apetivitate*, precum sunt impulsiile, instinctele, înclinațiile, poftele, dorințele, etc.

Elementele voinței

Fenomenul complect de voință se compune din următoarele elemente:

1. Intenția de a face o acțiune, reprezentarea în minte a unui scop, pe care voim să-l realizăm. Elementul *intelectual.*

2. O îmboldire, o cerere psiho-fiziologică de a realiza acea idee, acel scop pus în minte. Acesta e elementul de nuanță *afectivă*, prezentat de ordinar sub forma de *dorință.*

3. Numai cu atât, am fi încă în afară din terenul propriu al fenomenului *voluntar*; căci ceace caracterizează actul ca voluntar, e elementul *activ*, acea pornire ce tinde să se transforme în *mișcare*, spre a actualiza intenția, actul dorit. Mișcarea, motilitatea e caracteristica *pșrticulară* a fenomenului voluntar ori activ.

Factorul înăscut al activității

Vom studia mai întâi acele mișcări ale organismului care sunt provocate și determinate în mod organic de însuși alcătu-

irea primitivă a corpului, cu ocazia unor excitări interne sau externe, ca niște descărcări automatice ale corpului, făcute fără intenție clară.

Actele spontane și reflexe

Corpul produce mișcare prin mijlocirea mușchilor. Forma cea mai primitivă e însă mișcarea ce nu e datorită provocărei venite dela un stimul din afară, ci elaborărei interne libere a corpului. Acestea sunt mișcările *spontane*. Excedentul de forță nervoasă, acumulată în organism prin hrană, cere și tinde a se cheltui, a se descărca; aceasta se efectuiază prin contracții musculare provocate de un curent nervos centrifugal, venit prin nervii motori; de aici acele mișcări fără scop premeditat, pornite din trebuința de a consuma un prisos de energie nervoasă, și care se observă: în pornirea nestăpânită a copiilor și animalelor mici către mișcare; în actul deșteptării, al deschiderii ochilor, ridicării pleoapelor, dimineața, fără îmboldire exterioară; precum și în tendința generală spre mișcare, după un delungat repaus, și în urma unei bune nutriții, apoi în mișcarea individului din perioada fatală.

Afară de aceste acte spontane, organismul produce niște mișcări *adaptate scopului conservărei*, dar neînvățate prin experiența individuală, automatul organic are anumite resorturi și figuri de mișcare pe cari le execută în mod fatal, dându-se structura lui în contact cu o escitație anumită. Acestea sunt cuprinse în categoria *actelor reflexe* și *instinctive*. Actele reflexe nu se învață, sunt inconștiente, automatice; dar se produc în scopul conservărei.

Instinctele

De ordinar când se vorbește de instincte, gândul nostru se duce mai întâi la animale. Deosebirea obișnuită ce se face între om și celelalte animale, este că omul e o ființă rațională, iar animalul un automat mânat de instincte. E adevărat că din punct de vedere al rațiunei, omul se ridică mult deasupra celorlalte animale; dar e inexat să se creadă că omul nu e călăuzit, ca și celelalte animale, de instincte.

Ce sunt instinctele? Instinctele se pot defini *acte reflexe însoțite de conștiință*. Această definiție e întemeiată pe faptul că instinctele sunt acte determinate de însăși constituția organică înăscută. Fie că se săvârșesc în urma unei *escitații*, ca și actele reflexe, însă escitația lor e de natură *psihologică*, pe când la actele reflexe e de natură *fiziologică*.

Escitația psihologică poate fi sau o *emoție*, sau de ordinar o *senzație* sau *percepție*. Astfel că instinctele se pot numi și voliții sensoriale.

Rolul biologic și mecanismul psihologic al instinctelor. Instinctele nu au, nimic misterios. Caracterul lor particular, și

care a pus în mirare pe unii, e că ele sunt *mişcări adaptate foarte bine la îndeplinirea unui scop, fără ca nici ele să fi fost învăţate, nici acel scop să fie cunoscut clar de individ.* Scopul e *conservarea individului*, către care tinde de altminterea şi acţiunile voluntare superioare cele deliberate, cu deosebire că la acestea scopul e mai mult sau mai puţin conştient. Cele instinctive, din contra, sunt reacţiuni pornite din deprinderi organice, pe care individul le găseşte dela naştere, formate gata în natura sa. Dacă o pisică e bolnavă, merge în câmpie şi îşi caută buruiana de leac. De unde ştie dânsa aceasta? Puii de găină, când aud strigătul unei păsări răpitoare, după un semnal particular al cloştei, se tupilesc, se ascund. Cine i-a învăţat? Şoarecele, cât de mic, când vede o pisică, fuge, şi pisica oricât de mică, aleargă după el.

Se zice atunci că aceste animale ascultă vocea instinctului.

Ce găsim în aceste acte de instinct, din punct de vedere *psihologic*? Un sentiment de frică sau de plăcere şi un element de cunoştinţă, o prezentaţie. Aceşti doi factori formează starea de conştiinţă, care determină tupilarea, fuga sau alergarea animalelor. De o senzaţie auditivă, vizuală etc., s'a asociat din tată în fiu un sentiment şi o mişcare. Această asociaţie, desvoltată, perfecţionată treptat în decursul multor generaţii, s'a transmis individului prin moştenire. Indivizii, cari n'au moştenit particularitatea aceasta folositoare în lupta pentru existenţă, au pierit. Cei care au rămas şi s'au perpetuat, au datorit izbânda lor instinctelor primite prin ereditate, odată cu viaţa, în organismul lor, relativ la diferite propietăţi ale lucrurilor înconjurătoare.

Instinctele la om. Dar şi omul are instincte, ba destul de multe, amintim câteva; *Instinctul imitaţiei* prin care se explică foarte multe acte, nu numai din viaţa copilului dar şi din a omului matur. Poate nici o fiinţă nu e aşa pornită a reproduce mişcările, gesturile, modul de a fi al fiinţelor din prejur ca copiii. De aceia când vrei să dai omului o normă de acţiune, cel mai bun luru e să îi dai un exemplu concret.

Combativitatea, pornirea către dominaţie, instinctul de a-şi arăta superioritate şi puterea de stăpânire asupra altora. O formă mai pronunţată a emulaţiei.

Un instinct, care, negreşit, nu face cinste neamului omenesc şi e combătut, de toată evoluţia conştientă a omului este instinctul, ferocităţii, care cere a vedea provocându-se, chiar fără interes personal, durerea în semenii noştri, sub o formă sau alta. Limba românească şi nici altă limbă neolatină, nu are un termen special pentru exprimarea acestei porniri; numai în limba germană găsim cuvântul „Schadenfreude", care însemnează plăcerea de a face durere, numai pentru a face durere: Sub forma cea mai anodină, „Schadenfreud" să vede în farsele ce-şi fac copii unii altora, în tachinări, păcăleli.

Instinctul simpatiei, din contră, cere să se îndepărteze du-

rerea din sufletul semenilor şi să se producă, în locul ei o stare de mulţumire. Iată două instincte care se contrazic.

Alt instinct, foarte important, este acel al *răsplătirei*, al compensării care constă în a întoarce binele cu bine şi răul cu rău. Din el iese prin evoluţie, principiul dreptăţei.

Mai notăm, *instinctul proprietăţei*, care se manifestă la copii de îndată ce pot face deosebiri între „eu" şi „nou eu"; *instinctul curiozităţei*; şi lăsăm ne-amintite altele mai simple sau secundare.

Imitaţia.

Voinţa se desvoltă şi prin acte *învăţate* din experienţă. Un isvor însemnat de reprezentări motoare şi de acte învăţate este *imitaţia*.

Un act de imitaţie e acea ce se face cu ocazia prezentării sau, mai caracteristic, al *reprezentării* unei acţiuni săvîrşite de altă persoană. Perceperea sau închipuirea acţiunei altuia dă naştere unei acţiuni similare din partea privitorului. Un exemplu tipic de act datorit imitaţiei e cel observat la privitorul unui joc de biliard... Adesea privitorul face mişcările jucătorului, fără să-şi dea seamă, prin un fel de simpatie motoare. Tot aşa unii asistenţi la o descripţie vie repetă mişcările buzelor şi chiar ale mîinilor povestitorului.

Sugestia.

Un alt isvor de acte învăţate din experienţă sunt cele datorite *sugestiei* dela oameni şi dela mediu.

Ce se înţelege prin sugestie?

Cînd se produce un fenomen sufletesc de acţiune, provocat de o idee, ori chiar de o impresie vagă, ce pătrunde pe nesimţite, sau năvăleşte de odată în conştiinţă şi devine tiranul oarecum el vieţei sufleteşti, zicem că avem a face cu un caz de *sugestie*.

1) Prima caracteristică e constituită din invazia bruscă, nepregătită,—nu se ştie de multe ori cum în conştiinţă a unei idei ori a unei senzaţii simple, a unui element psihic nedeterminat, neanalizat.

2) A doua caracteristică este, că această, idee ori impresie stăpîneşte sufletul, are putere monoideistă, elimineză mijloacele de control ale celorlalte fenomene sufleteşti.

3) A treia caracteristică importantă: coaştiinţa astfel determinată de un fenomen ce invadează brusc şi care o stăpîneşte, se manifestă prin *acţiune*, mişcare.

Ideia, imaginea, impresia produce o reacţiune care constă în o mişcare involuntară ori într'un act voluntar dar obişnuit.

După natura elementului psihic ce invadează o conştiinţă, prietenia determină *mai multe categorii de sugestii*. Dacă o

idee determină mişcarea, pune în activitate sistemul motor şi dă naştere unei acţiuni, numită sugestia *ideomotoare*. Dacă e o *senzaţie*, o impresie, o numim sugestie *senzorio-motoare*.

Dacă este însă un element *sub-conştient*, care nu a pătruns clar în lumina conştiinţei putem numi sugestia *sub-conştientă*, sau, în sfârşit chiar, *fiziologică*, anume când factorul determinat este *inconştient*. Exemplele sugestiei ideo-motoare le vom găsi mai ales în categoria actelor de imitaţie. Tot în categoria sugestiilor ideo-motoare intră actele inspirate din vorbirea altuia, din lectură, spectacole, opere de artă.

Inhibiţia. — Inhibiţia e operaţia ce tinde a opri şi elimina mişcările superflue sau păgubitoare în anumită împrejurare. Mişcările inutile ce făcea Demostene la începutul carierei când vorbia: în genere obiceiul universal al copiilor de a scoate limba când scriu, şi care se suprimă prin repetata lor *inhibiţie* sistematică.

Habitudinea şi Inclinaţiile

Mişcările repetate dau naştere la acel rezultat psihofiziologic numit *habitudine* sau *deprindere, obiceiu*.

Habitudinile sunt acţiuni familiare, disproporţionat de complexe faţă cu excitaţia ce le provoacă. Astfel e mersul, umblatul, un act complicat, câştigat prin un exerciţiu, la început destul de anevoios şi care la urmă, se desfăşoară în toată complexitatea lui, numai la simpla exitaţie a unei sensaţii tactile ori motoare, ce servă de punct de trecere de la o serie de contracţii musculare la alta.

Actul de habitudine, cu toată alcătuirea lui complicată, are aparenţele unui act reflex. De aceea s'a numit ax „reflex — sdcundar". El e cu atât mai perfect cu cât s'a repetat mai des în acelaş sens: atunci să săvârşeşte mai repede şi mai uniform în urma unei obişnuite excitaţii slabe.

Astfel se naşte în om un fel de *inclinaţie* către săvârşirea actului deprins.

Inclinaţiile sunt de două feluri: *înăscute* şi *câştigate*.

Inclinaţiile înăscute sunt predispoziţiile izvorâte din ziua care se naşte omul. Ele fac să ne placă dela început îndeletnicirea cu unele lucruri mai mult decât cu altele. Astfel de ex. unul se naşte cu o structură nervoasă care îi permite a percepe şi distinge, mai bine decât altul, nuanţele tonurilor. Aceasta îl face a simţi plăcerea în auzirea şi producerea combinaţiilor sonore, în constatarea raporturilor lor: şi despre el se zice că are aplicare înspre muzică". Alţii se nasc cu o structură delicată a simţului vederii, le place să privească şi să alcătuiască diferite combinări de linii, forme, culori, ei vor simţi aplicare în exercitarea acestui impuls organic, şi despre ei se va zice că au înclinare către altele plastice.

Inclinaţii câştigate se numesc cele izvorâte din deprindere din *exerciţiu*. Explicarea fiziologică a formărilor esie simplă.

Orice acţiune lasă în organism o urmă, care, crescând prin repetarea acţiunei dă naştere unei dispoziţii organice. Inclinaţiea câştigată cere a fi satisfăcută şi produce plăcere când se satisface,

Se vede de aici cât e de adevărat că obiceiul devine o a doua natură. Ne putem deprinde chiar cu lucruri ce la început ne-au fost neplăcute. Multe din plăcerile activităţilor profesionale, mulţumirile muncei cerute de diferite cariere decurg din această sorginte. Este dar de cea mai mare importanţă a ne gândi, în faţa oricărei acţiuni ce facem pentru prima oară, dacă ar fi folositor şi demn să se transforme în obiceiu.

Elementul afectiv în voinţă

Dorinţa. — Intr'un act de voinţă complect intră şi impulsia către acţiune, provocată de reprezentarea unui fenomen considerat ca plăcut şi pe care dorim şi credem să-l obţinem prin mijlocirea unor mişcări ce din cauza aceasta se şi descărcă în organismul nostru psichologic. Elementul dorinţei intră prin urmare, ca element activ în constituirea voinţei.

Factorul intelectual al dorinţei e reprezentarea mintală a lucrului, a fenomenului ori rezultatului plăcut care a satisfăcut sau ar putea să satisfacă nişte trebuinţe psihofizice.

In aceasta să şi deosebesc dorinţele de *trebuinţe*. Pe când sentimentul de jenă al trebuinţei poate fi vag, nehotărât, cerând imperios o satisfacere fără să indice precis *mijlocul* alinării — poftele şi dorinţele sunt totdeauna determinate, conţin un element de cunoaştere mai clar. Când zicem „mi-e foame", explicăm doar o stare organică, o cerere a organismului, o *trebuinţă* fără a explica modalitatea satisfacerii ei. Când zicem însă „aş mânca friptură de viţel", exprimăm o *poftă*, în care se arată anume cauza determinantă ce va putea să potolească cererea organică. Nu putem pofti de cât ceva cunoscut.

Elementul intelectual în voinţă.

Dacă privim numai *elementul intelectual* al voinţii, constatăm că formele superioare ale momentului voluntar încep când impulsiile active cu aparatul lor motor, însoţesc nu o percepţie actuală, ci *o idee.*

Voinţa, în înţelesul restrâns al cuvântului, tocmai asta însamnă : *totalitatea voliţiilor reprezentative* şi *cogitaţionale*, derivate, în ultima analiză, tot din cele prezentative, baza experienţelor individuale.

Deosebirea naturală dintre voliţiunile prezentative şi reprezentative stă numai în *gradul* de energie al manifestării lor, iar nici de cum în natura acestora. Să se compare intensitatea sentimentului şi tendinţei către activitate, când un şarpe ni se dă în prezentaţie şi când ni se dă numai în idee. In ambele cazuri

ni se produce un sentiment de neplăcere, de frică şi de repulsie şi o tendinţă de a fugi; dar, pe când în cazul din urmă, manifestarea se reduce poate cel mult la întoarcerea capului, în primul caz se traduce prin o adevărată fugă.

Dezvoltarea voinţei. Educaţia şi întărirea voinţei constă tocmai în dezvoltarea impulselor şi tendinţelor reprezentative, astfel încât acestea se egaleze, să contrabalanseze la nevoie şi chiar să întreacă pe cele prezentative. A dezvolta voinţa înseamnă a face să se conducă după arătările raţionamentului şi judecăţei, chiar dacă pornirile născute din îndemnul diferitelor senzaţii, chiar dacă înclinaţiile şi trebuinţele ar împinge sufletul să lucreze altfel.

Un om se zice cu *voinţă tare* (şi „liberă") când neturburat de îndemnurile schimbătoare şi trecătoare ale momentului, urmăreşte neclintit un plan de activitate, ale cărui rezultat nu se obţin şi nu se văd poate imediat.

Despre caracter şi temperament.

Caracterul este forma unei individualităţi sufleteşti, care se distinge prin modul relativ constant de a răspunde activ la excitaţiile lumii exterioare, deci prin modul de a se determina, de a voi, este *deprinderea voinţei* de a funcţiona după o normă condiţionată şi imprimată parte de factorul înăscut al înclinaţiilor organice, parte de factorul influenţelor educative venite dela mediul fizic, moral, poate chiar de voinţa raţională a individului.

Caracterele se împart, după faţa psihică eşită mai în evidenţă sau după facultatea predominantă: în caractere *active, emoţionale* şi *intelectuale.*

Caracterele *active,* întreprinzătoare, în continuă mişcare, aventuroase chiar, iau decizii repezi şi caută a le transforma îndată în acte. Marii generali, oamenii de stat şi cuceritorii se disting prin acest caracter.

Emoţionalii se consumă în contemplarea pasivă a stărilor lor sufleteşti de mulţumire sau durere, veşnic se plâng sau tresaltă de bucurie, se complac în închipuirea fericirilor viitoare aşteptate din întreprinderi ce au de gînd a săvârşi, dar pe care nu le vor începe poate de loc; să tem şi vorbesc cutremurându-se de apropierea unor evenimente, pentru întâmpinarea şi evitarea cărora, însă, nu fac nici o mişcare.

Intelectualii analizează într'una şi caută a înţelege, a-şi explica întâmplările prin care trec. Timpul şi energia consumate în reflexii sunt perdute însă pentru acţiune. Până să-şi dea seama de cauza unui eveniment, de felul cum îi impresionează, de urmările eşite din faptele cerute atunci imperios de împrejurări, oportunitatea actului dispare.

Originea caracterului: Temperamentul.

Individul se naşte cu o *dispoziţie* mai mult sau mai puţin puternică de a primi anumite impresii dela excitaţiile exterioare şi de a reacţiona într'un mod anumit în contra lor. Aceasta însemnează că izvorul cel mai adînc şi condiţia fundamentală a caracterului este organizaţia particulară a individului, — *temperamentul*. Aşa, predispoziţia către veselie sau întristare e condiţionată de felul de constituire şi de funcţionare al organelor vieţei vegetative, din care iese fondul afectiv al cenestiziei. *Felul iritabilităţii*. predispoziţia către o reacţie greoaie şi domoală sau grabnică şi trecătoare ori durabilă şi intensă, atârnă de natura anatomică şi fiziologică a centrelor nervoase care le face a răspunde mai repede sau mai încet, mai scurt sau mai lung la escitaţiile exterioare.

Din acest ultim punct de vedere, s'a distins de mult *patru temperamente*, (explicate fiziologic în mod deosebit de Gallenus, Haller, Kant, Wundt, şi anume: *flegmaticul*. cu reacţia înceată şi slabă; *sanghinul*, cu reacţia repede şi slabă; *melancolicul*, cu reacţia înceată şi puternică; *cholericul*, cu reacţia repede şi puternică.

Pe lângă fondul organic înnăscut al temperamentului, ceeace decide asupra caracterului este *educaţia*, influenţele intenţionate şi consecvente sau întâmplătoare şi capricioase ale mediului social. Acestea contribuesc a determina în individ o modalitate particulară de reacţie ca mijloc de adaptare la condiţiile sociale de existenţă.

Caracterul este, prin urmare, rezultanta celor doi factori: intern sau ereditar şi extern sau educativ, a căror cantitate de influenţă specială, variabilă dela individ la individ, se amestecă în proporţii nedeterminabile. Factorul educativ poate pleca şi din voinţa proprie a individului, când acesta îşi pune în minte un mod de a fi, de a voi şi a lucra, un ideal de care tinde a se apropia, luptând adesea cu impulsele caracterului ereditar.

Din punct de vedere *moral*, caracterul este deprinderea voinţei de a se hotărî în conformitate cu principiile legei morale, este consecinţa în acţiune după norma dictată de conştiinţă şi de raţiune.

Când spunem de cineva că *are caracter* sau că *e om de caracter*, ne gândim de regulă la caracterul lui *moral*.

CONFERINȚA V-a

Psihologia mulțimii.

Definiția mulțimii. — Factorii cari determină caracterul mulțimii. — Caracterele mulțimii. — Mentalitatea și conștiința. — Mobilitatea. — Impulsivitate. — Exagerarea și complicitatea sentimentelor. — Despotismul și intoleranța. — Mecanismul psihologic al formării mulțimii.— Influența reciprocă între șefi și mulțime.

Cunoașterea psihologiei individuale nu ne dispensează de cunoașterea psihologiei mulțimii. Sufletul mulțimii are particularități cari trebuesc cercetate și cunoscute deosebit. Cunoașterea psihologiei generale ajută doar la schițarea cadrului general al problemelor, pe cari le sugerează funcțiunile esențiale constitutive ale oricărui suflet, fie el individual ori colectiv, fie de om sau de animal. Ori unde e vorba de viață sufletească de orice grad, se va căuta să se vadă manifestările ei subt cele trei aspecte primitive și ireductibile ale ei: *inteligența, sentimentul, voința.*

Modul de manifestare al acestor trei funcțiuni sufletești, numite facultăți, este deosebit, după cum le privim în viața individului sau a mulțimii ; și la individ, după cum o cercetăm în vârsta copilăriei, adolescenței, maturității sau bătrâneței.

Copilul nu este un om în miniatură, cu același suflet ca omul matur redus numai la proporții funcționale mai mici, cum sunt reduse părțile constitutive ale corpului lui. Copilul este o ființă caracterizată prin un anumit fel de a gândi, de a simți, de a voi, cu un anumit suflet, care trebue studiat deosebit, în particularitățile lui determinate.

Tot așa, mulțimea nu este de socotit ca un individ luat de mai multe ori, repetat și multiplicat prin numărul parsoanelor

ce compun colectivitatea. Sufletul mulțimii nu e o adunare de suflete individuale strânse doar la un loc. El își are caracterul lui particular, modul lui anumit de a gândi, de a simți, de a voi, care trebue constatat deosebit.

Și să fie bine precizat: nu e vorba aci de psihologia mulțimii omogene prin carieră și scopul ființei ei, cum e armata. Psihologia militară propriu zisă, își are și ea particularitățile sale anumite. Firește, ea interesează direct și în prima linie pe ofițer, pe șeful militar. Dar pentru aceasta nu e lipsită de interes practic nici cunoașterea sufletului mulțimii civile, dacă n,ar fi decât pentru cuvântul care supăra atât de mult pe celebrul Ramollot, că armata se recrutează din civili!

De câte ori însă nu vine șeful militar în contact direct cu poporul, al cărui delegat, în lupta pentru apărarea națională, este armata, mai ales în timpurile noastre, când armatele tind a deveni tot mai mult națiuni-armate!

Ofițerul trebue să aibă o idee cât de sumară și de generală de sufletul mulțimii, în afară și deosebit de acela al armatei.

Un fapt de observație comună, care ne pune spiritul pe calea de a întrevedea existența unui suflet particular în acea unitate colectivă a mulțimii, este împrejurarea că *acelaș om altfel simte și se poartă, intrat în mulțime, decât s'ar aștepta cineva, cunoscând firea lui caracteristică.* Chiar el, adesea, se miră de această schimbare, și nu înțelege cum a putut vorbi astfel, cum a putut face ce a făcut, în vârtejul impresiilor venite din mediul mulțimii, el care niciodată n'ar fi fost în stare să se manifeste astfel, după felul lui cunoscut de a fi.

Personalitatea lui a fost deci schimbată de influența unei puteri sufletești, care e aceea a mulțimii.

I

Să ne întrebăm: *ce este dar mulțimea?*

O definiție pornește din o concepție hotărâtă despre natura ei.

Din cele spuse mai sus, putem defini mulțimea ca *o unitate colectivă de mai multe persoane, având un suflet al ei propriu, deosebit de sufletele unităților individuale componente.*

In definitiv nu se găsesc încă normele distinctive, cerute de regula unei riguroase definiții logice. Ele vor rezulta din determinarea mai deaproape a naturei mulțimii.

O primă determinare esențială a naturei mulțimii se realizează căutând a preciza felul raportului dintre individ și mulțime.

Cum se *explică deosebirea dintre sufletul mulțimii și sufletele individuale componente?*

Sunt mai multe propuneri de explicare.

Una aseamănă deosebirea dintre natura mulţimii şi aceea a indivizilor ce o compun, cu deosebirea ce există între o sumă şi unităţile din cari a rezultat prin adunare. Sufletul mulţimii ar fi o *însumare* de forţe sufleteşti, dobândită prin adiţionarea tuturor particularităţilor individuale ale oamenilor cuprinşi în mulţime.

Aceasta însă nu corespunde realităţii. O mulţime, în care intră şi se amestecă toate carierele şi specialităţile, nu capătă, prin aceasta, capacitatea enciclopedică a tuturor aptitudinilor strânse din întâmplare la un loc. Nici chiar în adunările deliberative parlamentare nu hotărăşte erudiţia şi specializarea încheierilor luate în comun asupra feluritelor chestii şi probleme practice, necum în adunările de ocazie şi de moment, stăpânite de preocupări, interese, porniri, cari nu au de loc a face cu fondul specializărilor individuale.

Acestea toate mai degrabă se uită în momentul frământărilor sufleteşti ale mulţimii

Altă explicare: *H. Spencer* a căutat să pună caracteristica mulţimii nu în o însumare, ci în o *mijlocie* a factoriior componenţi.

Gustave Le Bon, în interesanta sa scriere *La Psychologie des foules* [1]), explică sufletul mulţimii prin o *sinteză* — luat cuvântul în înţelesul în care îl ia himia — a sufletelor individuale compronente. Acestea, reunite la un loc, ar da naştere unui produs sufletesc *nou*, deosebit de fiecare din ele în parte, aşa cum se deosebeşte, în himie, rezultatul unei sinteze de elementele cari s'au combinat ca să dea naştere acelui rezultat. Două elemente, având fie-care anumite proprietăţi, bunăoară *oxigenul* şi *hidrogenul*, combinându-se, dau naştere unui corp nou, *apa*, care nu se aseamănă în proprietăţile sale, nici cu oxigenul nici cu hidrogenul.

Acelaş fenomen de sinteză creatoare se observă şi în *reunirea arganică a celulelor ce compun corpul unei fiinţe vii.* Din unirea lor rezultă vieaţa fiinţei, un rezultat *nou*, cu totul deosebit, în manifestările şi proprietăţile sale, de felul de a fi şi de a se manifesta al celulelor componente. Rezultatul sintezei lor organice nu este tot o celulă mai mare, ci o plantă sau un animal, cu funcţiuni biologice deosebite.

Comparaţia raportului dintre individ şi mulţime cu acela dintre celulă şi organismul unei fiinţe vii, plante sau animal, duce prea departe şi depăşeşte, în mod vizibil, realitatea. O plantă şi, încă şi mai mult, un animal are o complexitate de proprietăţi şi manifestări cu totul altele, şi prin grad şi prin natură, decât acelea ale unei simple celule.

Nu se poate spune acelaş lucru despre sufletul şi natura

1) Félix Alcan, edit. 1909.

mulțimii, față de acelea ale or-cărui individ cuprins, ca unitate de compoziție, în alcătuirea ei. Sufletul mulțimii nu este superior în complexitate și funcțiuni sufletului individual; din contra.

Iar cealaltă analogie a sintezei creatoare, luată din fenomenele himice, se depărtează, în alt sens și în altă măsură, de felul caracteristic al raportului real dintre sufletul individual și colectiv, considerat în alcătuirea unității psihice a mulțimii.

Când oxigenul și hidrogenul se combină și produc apa, e adevărat că produsul sintezei lor nu are nici-una din proprietățile elementelor contopite în sinteză. Nu este tocmai la fel cazul în psihologia maselor formate din adunarea la un loc a mai multor oameni. Nu se poate spune că în sufletul mulțimii nu se găsește nimic din sufletul persoanelor ce o compun.

Atât se poate afirma cu certitudine, că *sufletul mulțimii, luat ca unitate totală, nu se aseamănă cu sufletul nici-unuia din indivizii ce-o compun, luat fie-care în parte*, în totalitatea unității lui personale. Dar nici sufletele membrilor din aceași familie, nici sufletul părinților și al copiilor nu se aseamănă între ele până în cele mai mici amănunte. Sunt *diferențe individuale* cari caracterizează pe fie-care în parte. Și totuși au ceva comun între ele; se vorbește de un suflet, de un caracter al familiei.

Întrebarea, în cazul de față, este tocmai *dacă în sufletul mulțimii nu se află nimic din acela al elementelor psihice individuale* componente? Și anume ce?

Din toată mulțimea elemențelor sufletești cari constituesc individualitățile deosebite ale oamenilor ce compun mulțimea, acelea rămân ca elemente de alcătuire ale sufletului mulțimii, cari stau la baza organizației psihice generale a naturei omenești.

In ori-ce suflet se găsesc date ereditare, în deobște existente în firea genului omenesc sau în caracterul raselor și popoarelor, se găsesc tendințe instincte, porniri, datorite însăși constituției prihofizice înnăscute, izvorâte din înclinarea și experiența individuală, prin cari se diferențiază oamenii ca individualități deosebite.

Cele dintâi, *elemente psihice comune*, deși în mai puțină lumină a conștiinței, deși subconștiente și chiar inconștiente, au putere hotărâtoare în momentele de cumpănă ale vieții, și ele își afirmă această putere când mai multe suflete omenești se pun în contact unele cu altele.

Sufletul mulțimii s'ar alcătui așt-fel din cea ce este mai comun și mai general în sufletele individuale, din factorii inconștienți ai caracterului ancestral, și din sentimentele corespunzătoare acelor porniri adânci și obștești.

Insuși Gustave Le Bon ajunge la această idee, când zice: „Or ce sont précisément ces qualités générales du caractère, régies par l'inconscient et que la plupart des individus normaux d'une race possèdent à peu prés au même degré, qui, dans les foules, sont mises en commun".

---

1) Op. cit., p. 17.

Şi acum se poate vedea de ce, intrat în masa colectivă a mulţimii, individul îşi pierde personalitatea, tocmai în ce are ea mai particular. Partea diferenţială a sufletului, datorită treptei culturale deosebite a fie-căruia, intră în umbră. Se ridică, din contră, la cârma conducerii momentului sufletesc, puterea factorilor mai adânci ai instinctului, ai sentimentelor dominante.

E destul parcă punerea în contact a oamenilor, în o adunare, pentru ca prin minune să se deştepte în fie-care din ei stările de suflet datorite păturilor adânci ale organizaţiei psihice, cari se evocă, se chiamă unele pe altele, pe calea unei misterioase simpatii şi solidarităţi biologice.

Sub influenţa tainică a acelei mase psihice colective, alcătuite din omogeneitatea simplistă a aceloraşi instincte, porniri, sentimente dominante, omul în mulţime îşi suspendă funcţiunile superioase ale spiritului, personalitatea lui conştientă se înlocueşte cu una sugerată de contagiunea ideilor, pornirilor şi sentimentelor mulţimii.

II

Sugestia mulţimii asupra individului este enormă, din cauzele arătate mai sus. La rândul său, mulţimea este, de asemenea, supusă foarte mult sugestiei, în *cadrul factorilor determinanţi ai sufletului ei.*

Cunoscând natura acestor factori, ne explicăm multe din caracterele mulţimii.

In toate cele trei feluri de manifestări sufleteşti, caracteristica mulţimii stă în funcţiunile cele mai simple, mai elementare, datorite factorului ereditar şi instinctiv.

Nu e locul să recapitulăm aci, repetând, cele cunoscute din psihologia generală relativ la datele înăscute şi elementare din funcţiunea celor trei facultăţi, inteligenţa, sentimentul şi voinţa.

Dintre aceste facultăţi, acelea care predomină sunt *sentimentul* şi *voinţa*, cu pornirile lor instinctive.

Rolul inteligenţei este redus la minimum. Simple afirmaţii dacă se repetă şi se formulează cu intensitate, produc convingerea. Nu e nevoie de argumente pentru aceasta. Intelectul mulţimii este refractar unei demonstraţii susţinute, sistematice. O impresie, adresată simţurilor, preţueşte mai mult decât dovezile adresate raţiunii.

Mintea se mulţumeşte cu date simple de percepţii, se convinge de imagini, şi cere, dacă se poate, lămuriri concrete, fapte vizibile, lucruri pipăibile. Cea mai uşoară abstracţiune îi repugnă. Operaţiile mintale se reduc la repetarea automatică a unor formule obişnuite, a unor păreri curente, a unor credinţe înrădăcinate. Cine le cunoaşte şi ştie să atingă rezorturile lor, poate mânui mulţimea; în tot cazul isbuteşte măcar a se face ascultat. Cine, cunoscându-le or necunoscându-le, le înfruntă, e repede dat

înlături, şi, după cazuri, pedepsit pentru îndrăzneala şi imprudenţa lui.

Mulţimea nu admite păreri noui, credinţe noui, adevăruri noui. Ea nu este asociaţie culturală pentru cercetarea adevărului. De aceea şi funcţiunea intelectului nu se îndeplineşte, la ea, după cerinţele rolului său biologic. Ca să-şi schimbe credinţele, mulţimea cere nu dovezi raţionale, cere întâmplări elocvente prin măreţia lor, cari să izbească imaginaţia, să sgudue sufletul. Cere adesea dovada sacrificiului. Şi atunci convertirea nu se face imediat. Automatismul vechilor deprinderi de gândire continuă multă vreme.

Un singur mijloc există, ca să faci mulţimea să admită o idee care nu se potriveşte cu fondul convingerii sale făcute şi cristalizate: e să începi prin a-i da dreptate, să proclami sus şi tare părerile şi credinţele ei, şi, cu meşteşug, să strecori treptat câte-o sugestie, care să pară că stă tot în acord cu ideile mulţimii, dar să-şi producă încet efectul în sensul contrar.

Arta aceasta o găsim realizată în chip admirabil în o scenă din drama *Juliu Cesar* a marelui Shakespeare. Genialul dramaturg pune în scenă mulţimea montată de Brutu, în contra lui Cesar, după asasinarea acestuia, şi ni-l arată pe Marcu Antoniu, devotatul lui Cesar, cum întoarce spiritul mulţimii în contra omorâtorilor lui Cesar, tot lăudând onorabilitatea lor şi slăvind pasiunea poporului pentru libertate.

Citită şi analizată cu bagare de seamă acea scenă ne spune mai mult despre sufletul mulţimii, decât un volum întreg de psihologie.

O reproduc aproape în întregime. Ea va servi ca material de intuiţie pentru stabilirea câtorva caractere ale mulţimii [1])

III

Luăm scena din momentul când intră Antoniu şi găseşte mulţimea încălzită de Brutu pentru ideia libertăţii, pe care ar fi salvat-o el, împreună cu ceilalţi omorâtori ai lui Cesar.

Intră Antoniu *şi alţii cu trupul lui Cesar.*

Cetăţenii. — Trăiască Brutu! trăiască, trăiască Brutu!

Primul cetăţean. — Să-l ducem în triumf acasă!

Al doilea cetăţean. — Să-i facem statue, lui şi strămoşilor lui!....

Brutu. — Cetăţeni...

Al doilea cetăţean. — Tăcere! Linişte. Brutu vorbeşte.

Primul cetăţean. — Tăcere. Hei!

Brutu. — Bunii mei concetăţeni, lăsaţi-mă să plec singur, şi, dacă ţineţi la mine, rămâneţi aici cu Antoniu; faceţi o pri-

1) *Juliu Cesar*, actul III, scena II.

mire binevoitoare corpului lui Cesar, şi ascultaţi asemenea cu bunăvoinţă discursul lui Antoniu,... pe care îl va pronunţa cu învoirea noastră. *(iese).*

Primul cetăţean. — Hei, staţi! Să ascultăm pe Antoniu.

Antoniu. — Vă sunt recunoscător că voiţi să mă ascultaţi de hatârul lui Brutu.

(se urcă la tribună)

Al patrulea cetăţean. — Ce a zis de Brutu?

Al treilea cetăţean. — A spus că e foarte recunoscător că voim să-l ascultăm de hatârul lui Brutu.

Primul cetăţean. — Cesar acela era un tiran.

Al treilea cetăţean. — Da asta e sigur, suntem fericiţi că a scăpat Roma de dânsul.

Al doilea cetăţean. — Linişte! Să ascultăm ce vrea să ne spună Antoniu.

Antoniu. — Nobili Romani...

Cetăţenii. Tăcere! Hei! S'ascultăm!

Antoniu. — Prieteni, Romani, compatrioţi, daţi-mi ascultare. Vin aici pentru înmormântarea lui Cesar, nu ca să-l laud. Răul ce face omul, trăeşte după dânsul; binele ce face adesea se îngroapă odată cu dânsul; aşa să fie şi pentru Cesar. Nobilul Brutu v'a spus că Cesar era un ambiţios; dacă a fost aşa, a fost un mare păcat, şi Cessr l'a plătit cumplit. Aici, cu învoirea lui Brutu şi a celorlalţi — căci Brutu este un om onorabil, şi aşa sunt şi ceilalţi, toţi, toţi oameni onorabili! — vin să vorbesc pentru funeraliile lui Cesar. Mi-era prieten; a fost pentru mine credincios şi drept; dar Brutu spune că a fost ambiţios, şi Brutu e un om onorabil.

A adus aici la Roma mulţi captivi, şi tezaurele publice s'au umplut cu banii răscumpărării lor; în asta s'o fi văzând poate ambiţia lui Cesar? Când săracii au ţipat, Cesar a plâns: ambiţia parcă ar trebui fi croită din o stofă mai aspră; dar Brutu spune că era ambiţios, şi Brutu e un om onorabil. Voi aţi văzut cu toţii că, la Lupercale [1]) de trei ori i-am prezentat coroana de rege, şi că el de trei ori a refuzat-o: ambiţie să fi fost asta? Totuşi Brutu spune că era ambiţios, şi, nu mai încape îndoială, Brutu e un om onorabil. Nu vorbesc de loc ca să desaprob pe Brutu, dar vorbesc aici numai ca să spun ceia ce ştiu. Voi îl iubiaţi toţi odinioară, şi nu degeaba; din ce cauză i-aţi refuza acum lacrămile voastre? O, omenie, tu te-ai refugiat la dobitoace, iar oamenii şi-au perdut dreapta judecată! Vă rog să nu vă supăraţi pe mine, şi să fiţi îngăduitori: inima şi mintea mea s'au coborât aici, în acest sicriu, alăturea de Cesar; trebue să mă opresc, ca să-mi vin în fire.

Primul cetăţean. — Mi se pare că e multă dreptate în ce spune el.

---

1) Sărbători mari publice, făcute la Roma pentru cinstirea zeului Lupercus.

Al doilea cetățean. — Dacă judeci de aproape lucrurile, vezi că Cesar a fost nedreptățit.

Al patrulea cetățean. Ai băgat de seamă ce a spus? Cezar n'a vrut să ieă coroana, prin urmare e sigur că nu era ambițios.

Primul cetățean. — Dacă s'o dovedi asta, or s'o plătească ei...

Al patrulea cetățean. — Ascultați, începe din nou să vorbească.

Antoniu. — Ieri, cuvîntul lui Cesar stăpânia lumea: azi, iată-l zăcând aci mort, și nu e om, oricât de sărac, care să-i dea respectul cuvenit. O, stăpânii mei, dacă ar fi să vă aț înimele, să vă răzvrătesc sufletele până la turburare, aș face rău lui Brutu, și lui Casiu, cari, cum știți cu toții, sunt oameni onorabili. Dar nu vreau să le fac rău, vreau mai bine să fiu nedrept cu mortul, nedrept cu mine și cu voi, decât să fac rău unor oameni așa de onorabili. Dar vedeți acest pergament cu pecetia lui Cezar? L'am găsit în cabinetul lui. E testamentul lui. Dacă plebeii ar auzi acest testament, pe care, iertați-mă, n'am de gând să vi-l citesc, — ar alerga gramadă cu toții să sărute rănile lui Cezar și și-ar înmuia batistele în sângele lui sfânt, da, ar cerși un fir din părul lui ca să-l păstreze toată viața spre pomenire, și la moartea lor ar pune în testamentul lor acel fir de păr, ca să treacă la urmași ca o moștenire scumpă.

Al patrulea cetățean. — Vrem să ascultăm testamentul. Citește-l Marc Antoniu.

Cetățenii (mulțimea). — Testamentul, testamentul! Vrem să auzim testamentul lui Cezar!

Antoniu. — Aveți răbdare, nobilii mei prieteni, nu se cade să-l citesc. Nu e bine să știți cât de mult vă iubia Cezar. Nu sunteți doar nici de lemn, nu sunteți nici de piatră, sunteți oameni, și fiind oameni, dacă ați auzi testamentul lui Cezar, asta v'ar scoate din fire. E mai bine să nu știți că voi sunteți moștenitorii lui, că dacă ați ști asta, o! ce s'ar întâmpla!

Al patrulea cetățean.—Citește testamentul; Vrem să auzim testamentul, Antoniu; trebue să ne citești testamentul! Testamentul lui Cezar!

Antoniu.— Vreți să aveți răbdare? Nu voiți să mai așteptați puțin? Văz că am mers prea departe, vorbindu-vă de el. Mă tem că am făcut rău oamenilor onorabili, ale căror pumnale au asasinat pe Cezar; da, mă tem...

Al patrulea cetățean.— Ce *oameni onorabili!* Niște trădători!

Cetățenii (mulțimea). — Testamentul! Ultimele lui voințe!

Al doilea cetățean. — Niște nelegiuiți!.. Ucigași! — Testamentul! Citește testamentul!

Antoniu. — Vreți dar să mă siliți să citesc testamentul? In acest caz, faceți un cerc împrejurul cadavrului lui Cezar, și

lăsaţi-mă să vă arăt pe acela care a făcut acest testament. Să mă cobor? Sunteţi buni să-mi daţi voe?..

Cetăţenii (unii după alţii). — Coboară-te... Vino... Ai voe,.. Daţi-vă în lături... Faceţi loc lui Antoniu,.. loc prea nobilului Antoniu,

Antoniu. — Dacă aveţi lacrămi, pregătiţi-vă a le vărsa acum. Cunoaşteţi toţi această mantie; îmi aduc aminte ziua când Cezar a pus-o pentru întâia oară: era în o seară de vară, în cort, în ziua când a învins pe Nervieni. Uitaţi-vă; aici e locul pe unde a pătruns pumnalul lui Casiu; priviţi cum a sfăşiat-o aici lovitura invidiosului Casca; pe dincoace a străbătut aceea a mult iubitului Brutu, când l'a asasinat; şi când a tras îndărăt oţelul blestemat, uitaţi-vă cu ce repeziciune a ţâşnit sângele lui Cezar, ca şi cum s'ar fi repezit afară să vadă dacă în adevăr Brutu era acela care lovise cu atâta cruzime; căci Brutu, cum ştiţi, era geniul de casă al lui Cezar. O, zei, judecaţi cu câtă căldură îl iubia Cezar. Din toate loviturile a lui a fost cea mai dureroasă, căci când nobilul Cezar îl văzu asasinându-l, ingratitudinea asta, mai puternică decât braţile trădătorilor, îl învinse cu totul; atunci marea lui inimă se zdrobi, şi, acoperindu-şi faţa cu mândrie, marele Cezar căzu la picioarele statuei lui Pompeiu, plin de sânge. O, ce cădere fu aceasta, compatrioţii mei. Eu, voi, noi toţi am căzut odată cu el, pe când trădarea îşi cânta biruinţa asupra noastră... O, voi plângeţi acum. Simţiţi, văz bine, puternica înrâurire a compătimirii. Sunt lacrămi pioase. Suflete bune, cum, voi plângeţi numai văzând haina sfăşiată a lui Cezar al nostru? Priviţi! Iată-l pe el însuşi, desfigurat, cum îl vedeţi, de trădători.

Cetăţenii (unii după alţii). — O, ce privelişte jalnică!.. O, nobilul Cezar!... O, ce zi nenorocită!... O, trădătorii, neiegiuiţii!... O, ce spectacol sângeros!... Să ne răzbunăm! Răzbunare!.. Haideţi! Înainte! Să-i căutăm!... Să-i ardem, Să dăm foc!.. Să omorâm!... Să masacrăm!.,. Nici un trădător să nu scape cu viaţă!

Antoniu. Opriţi-vă, compatrioţi.

Cetăţenii (mulţimea). — Linişte!.. Hei! ascultaţi pe Antoniu, pe prea nobilul Antoniu.

Antoniu. — Cum. prieteni, sunteţi gata să comiteţi... nu ştiţi voi înşi-vă ce? Prin ce a meritat oare Cezar dragostea voastră? Vai, voi nu ştiţi — trebue numaidecât să v'o spun, în cazul acesta — aţi uitat testamentul de care v'am vorbit.

Cetăţenii. — Adevărat... Testamentul... Să ne oprim...: Să ascultăm testamentul.

Antoniu. — Iaca testamentul: pecetluit de mâna lui Cezar. Fiecărui cetăţean, fiecărui particular el dărueşte câte şaptezeci şi cinci de drahme.

Un cetăţean. — O, prea slăvite Cezar! Vom răzbuna moartea ta

Antoniu. — Ascultaţi-mă cu răbdare, până la urmă.

Cetățenii. — Tăcere!

Antoniu. — Deosebit de asta, el v'a lăsat toate locurile lui de promenadă, livezile lui particulare, grădinile lui plantate de curând de dincoace de Tibru, toate vi le-a lăsat de veci, voă și urmașilor voștri, ca locuri publice de petrecere, ca să vă plimbați și să vă amuzați în ele. Ah, iată cine a fost Gezar! Când va mai veni unul ca dânsul?

Un cetățean.— Niciodată! Niciodată! Haideți... Inainte. Să ardem corpul lui pe locul consacrat arderii... și cu torțele aprinse acolo să dăm foc caselor trădătorilor. Să ridicăm corpul...

Alt cetățean.— Să mergem să căutăm foc!...

Cetățeni (mulțimea)... Să sfărâmăm totul, uși, ferestre, totul! (*Mulțimea iese cu trupul lui Cesar).*

IV

Ce rezultă din analiza acestui tablou al vieții mulțimii?

Primul lucru ce ne isbește este deosebirea între starea de suflet a mulțimii la începutul și la sfârșitul scenei.

La început, tot sufletul poporului era pentru Brutu, iar Marc Antoniu abia a putut să fie admis a vorbi, sub protecția îngăduinței lui Brutu.

La sfârșitul scenei, mulțimea e cu totul pornită în contra lui Brutu. E un trădător, un asasin! Merită moartea.

Se constată astfel una din trăsăturile caracteristice ale sufletului mulțimii: *mobilitatea.* Se schimbă repede, trece repede dela un sentiment la altul, dela o hotărâre la alta. Mulțimea e ușor sugestionabilă.

Altă particularitate este că schimbările de păreri sau de sentimente, produse prin arta meșteșugită a sugestiei, se transformă în mod aproape necesar, în porniri imediate spre *acțiuni.*

Cum se sfârșește scena de convertire a mulțimii dela sentimente bune pentru Brutu și omorătorii lui Cezar la sentimente protivnice? Prin plecarea mulțimii să caute foc, ca să aprinză torțile incendiare, cari vor preface în scrum și cenușă casele „trădătorilor".

Se stabilește astfel însușirea *impulsivității* a sufletului mulțimii.

Ca să se treacă astfel dela sentiment la acțiune, condiția necesară e ca sentimentul să fie puternic și să nu întâmpine în calea lui considerații inhibitorii, să găsească drumul neted al lipsei de obiecții raționale. Deci *simplitatea* și *exagerarea* e implicit cuprinsă în sufletul care e caracterizat prin mobilitate și prin impulsivitate.

Exagerarea se remarcă în atâtea momente ale scenei citate, dela început până la sfârșitul ei. Cum își exprimă la început, poporul sentimentele pentru Brutu? „să-l ducem în triumf! Să-i ridicăm statue și lui și strămoșilor lui"... etc.

Prima schimbare de sentiment, este deja prima exagerare

La repetarea meşteşugitei laude prefăcute a lui Marc Antoniu, care numia pe Brut şi pe amărâtorii lui Cesar mereu oameni onorabili", deodată din mulţime s'aude glasul unei protestări energice:

— Ce onorabili!... Nişte trădători! Dela „să-l ducem în triumf", până la „trădător", sunt două extreme, pe cari necesitatea afirmărilor exagerate a făcut să le atingă sufletul mulţimii, dintr'o săritură.

In fiecare din afirmările exagerate ale unei păreri, ale unui sentiment, aîe unei porniri, mulţimea nu admite, cât durează paroxismul ei, opoziţie. Exprimarea ei excesivă exclude or-ce contrazice. Mulţimea e intolerantă şi despotică. Acestea sunt alte caracteristice ale naturei ei.

Când mulţimea manifesta o idolatrie pentru Brutu, când nu se mulţumia să-i ridice numai lui statue, ci voia să le ridice statui tuturor strămoşilor lui, cine ar fi îndrăznit să zică o vorbă rea de Brutu, în faţa ei? Cum s'a auzit numele lui Brutu pronunţat de Marc Antoniu, a şi strigat unul din mulţime: — Ar face bine să nu vorbească de rău aici pe Brutu.

Şi i-a trebuit lui Antoniu toată arta psihologică, pe care l-o dă geniul lui Shakespeare, ca să se facă ascultat în vorbirea ce avea de ţintă să laude pe Cesar şi să sugereze insinuări, pe nesimţite, în contra lui Brutu sau omorâtorilor lui Cesar. A trebuit să înceapă prin a lăuda pe Brutu şi pe toţi „oamenii onorabili", cari au scăpat Roma de tirania lui Cesar. A trebuit chiar să le dea dreptate că bine au făcut, dacă în adevăr Cesar a fost un ambiţios şi un tiran, căci acesta este un mare păcat. Dar, fără să-i contrazică, a amintit mulţimii, nu ca să laude pe Cesar, dar ca să spună numai ce ştie şi el, cum a refuzat de trei ori coroana ce i se oferise, în faţa poporului, la o mare sărbătoare. Şi, după fiecare amintire de fapte, care nu se potriveau cu însuşirea de ambiţie şi de tiran, nu uită să lude, ca un refren, ce contrasta tot mai mult cu noua convingere furişată în conştiinţa mulţimii:

— Dar Brutu zice că Cesar era un ambiţios, şi Brutu e un om onorabil.

A lăsat să ajungă însuşi poporul la convîngerea, pe care o avea el, că Brutu şi omorâtorii sunt nişte trădători şi asasini, şi l-a lăsat tot pe el să exprime această părere, formată oarecum fără voia lui. Ba chiar Antoniu avea aerul acum că voeşte să apere pe Brutu în contra unei nedreptăţi ce i s'ar aduce, ca, prin o contrazicere, să irite şi mai mult sufletul poporulut care ajunsese la o nouă convingere. Intoleranţa şi despotismul mulţimii se exercita acum în altă direcţie, în direcţie opusă celei de la început. Astfel ştie luntraşul dibaciu să utilizeze puterea vântului, ca să ducă luntrea, cu vâslele întinse, în o direcţie opusă vântului.

V

De ce forţe psihice s'a servit Antoniu, ca să întoarcă mulţimea în direcţia ce-i convenia lui ?

Rezorturile mecanismului sufletesc atinse de el sunt de diferite ordini de adâncime.

La suprafaţă, în lumina conştiinţei, erau convingerile şi principiile politice pentru care lupta poporul: libertatea cetăţenească.

Acestei virtuţi se adresase, înaintea lui Antoniu, şi Brutu, ca să câştige adesiunea poporului la actul de scăpare a Romei de pericolul tiraniei lui Cesar.

De acest resort superficial a trebuit să se servească, la început, mai departe şi Antoniu, ca să fie îngăduit de mulţime a vorbi.

A urmat apoi provocarea unui act *reflex logic*. Un om ambiţios primeşte coroana care i se oferă, ba chiar o şi caută şi o cere. Un om care *refuză* coroana ce i se oferă, nu este ambiţios. Cesar era socotit ambiţios: dar Cesar a refuzat coroana. Nu putea să fie şi să nu fie ambiţios. Un principiu logic axiomatic spune: nu se poate ca ceva *să fie şi să nu fie în acelaş timp*.

Cesar era deci or ambiţios or nu era ambiţios, după alt principiu axiomatic al cugetării, *ceva or este or nu este*.

In această ordine de funcţiuni logice, mintea lucrează automatic, operaţiile ei sunt adevărate acte reflexe logice.

La aceste reflexe logice simple a recurs Antoniu ca să răstoarne şi să întoarcă părerile mulţimii despre Cesar.

Dela rezortul mai superficial al părerilor şi convingerilor politice şi dela acela mai adânc, dar numai intelectual, al reflexelor pur logice, Antoniu merge mai adânc şi atinge rezortul sensibil al interesului personal, al recunoştinţei, derivat din instinctul răsplăţii, apoi pe acela al milei, derivat din instinctul conservării speţei; atinge, cu alte cuvinte rezorturile înăscute ale sentimentalităţei şi ale voinţei.

Interesul personal îi trezeşte când aduce şi arată testamentul lui Cesar, care lasă moştenire poporului grădinele şi livezile lui şi dăruieşte fiecărui câte o sumă de bani. Şi atunci în mod firesc se pune în mişcare pornirea instinctului de răsplată, sub forma recunoştinţei faţă de generosul testator.

Mila se răscoleşte, când se arată mantaua, sfâşiată de pumnale, ce acopera trupul lui Cesar, dar mai ales când, ridicându-se această manta însângerată, se descoperă ochilor mulţimei chipul lui Cesar, desfigurat de loviturile asasinilor.

„Ce spectacol îngrozitor! O, nobilul Cezar! O, trădătorii, sceleraţii! I. Răsbunare!"

Şi astfel se deslănţueşte instinctul de răsplată sub altă formă decât acea a recunoştinţei: sub forma întoarcerii răului cu rău — cea mai simplă şi mai primitivă formă a dreptăţii.

Din chiar modul de funcţionare a sufletului mulţimii, se văd factorii constitutivi ai mecanismului ei psihic, şi se verifică astfel, prin observaţia naturei, trăsăturile particulare ale caracterului mulţimii schiţat mai sus.

Ce găsim, din nou, ca date constitutive ale naturei mulţimii sunt factorii sufleteşti simpli, cari alcătuesc baza eriditară a constituţiei psihice generale: instinctele şi pornirile, reflexele şi inclinaţiile cele mai elementare ale naturei omeneşti. Eie formează rezorturile cari, apăsate cu dibăcie, servesc a duce mulţimea în o direcţie sau alta, spre ruşinea panicei sau jertfa eroică.

Răscolind instinctele josnice, faci din mulţime o bandă inconştientă de incendiari şi tâlhari. sau o turmă de vite fricoase, cari se aruncă în apă de teama duşmanului, dându-şi astfel o moarte ruşinoasă, tocmai de frica morţii pe care, dacă ar fi înfruntat-o, poate ar fi isbutit să înlăture primejdia, în tot cazul, ar fi avut parte de o moarte glorioasă.

Atingând rezorturile instinctelor superioare ale onoarii, ale iubirii de familie, de patrie, de glorie, ale respectului de strămoşi, de credinţele străbune, de D-zeu, poţi să duci mulţimea la acte de sublimă jertfă şi la cel mai măreţ eroism.

VI

Conducătorii mulţimii şi ai popoarelor au fost adânci cunoscători ai sufletele lor.

Este preţioasă, în această privinţă mărturisirea lui Napoleon în Consiliul de Stat. „C'est en me faisant catholique que j'ai fini la guerre de Vendée: en me faisant musulman que je me suis établi en Egypte! en me faisant ultramontaint que j'ai gagnè les prêtres en Italie. Si je gouvernais un peuple de Juifs, je rètablirais le temple de Solomon."

Fie-care popor îşi are psihologia sa particulară. Cunoscându-i sufletul, poţi să-l influinţezi, să-l conduci, să-l cârmueşti.

Sufletul poporului român îşi are trăsăturile sale caracteristice, adeverite prin întreaga lui desfăşurare istorică. Românul nu este asupritor, nu râvneşte la bunul altuia. Mai de grabă lasă să treacă dela el ceva. Dar când i se calcă prea făţiş dreptul lui, consfinţit prin toate legile divine şi umane, când îi ajunge, cum zice singur, în graiul său figurat, „cuţitul la os", se ridică vijelios în contra primejdiei, şi ca geniul tradiţional al rasei latine

...e teribil în mânie
Când braţul lui liberator,
Isbeşte 'n cruda tiranie
Şi luptă pentru a lui onor.

De aceea în toată sbuciumata lui viaţă istorică, poporul român, n'a făcut războae de cucerire ; ci numai de apărare. Dacă, însă, apărându-şi dreptul său natural, a ştiut să lupte astfel, ca vrăşmaşul să simtă lovitura, ca şi cum ar fi dată cu intensitatea unui atac, asta se explică prin geniul războinic, înăscut în popor şi desvoltat prin şcoala de lupte necurmate. El anticipa astfel, prin acte, principiile artei militare, care pune în ofensivă condiţia cea mai prielnică a unei bune defensive. Iniţiativa pricinilor de războiu n'au fost nici odată pornită din ambiţiile şi lăcomia poporului român.

In această privinţă, neamul românesc moşteneşte caracterul sufletului român, care, cum spun istoricii lui documentaţi, de reguiă n-a căutat intenţionat războae în scop de cucerire, ci a fost stârnit la luptă de ne-astâmpărul imprudent al vecinilor, şi a ajuns la cuceriri vrând nevrând, fiind mai tare, mai disciplinat, mai bine organizat, ca armată şi ca popor.

O altă însuşire a poporului român este respectul cuvântului dat, respectul legii şi al ordinei, însuşire dovedită în împrejurări hotărâtoare, nu numai pentru soarta României, dar pentru soarta întregei lumi civilizate. Când anarhia surpa temeliile statelor din prejur şi părea că voeşte să'şi întindă prăpădul asupra Europei întregi, poporul român a stat de strajă, ca soldat neclintit al ordinei. A stins focarul primejdios al molimei bolşevice din Ungaria, şi a ridicat zăgaz de apărare în contra valului otrăvit care se revarsă dinspre Rusia.

Popor cuminte, echilibrat, plin de „omenie", e simţitor la cuvântul ce s'adresează bunului simţ, dreptăţii, cinstei. Conducătorii lui, ca să-l stăpânească şi să-l cărmuiască, trebue să-i înţeleagă virtuţile.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI
96.960
BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI
BCU IAŞI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY